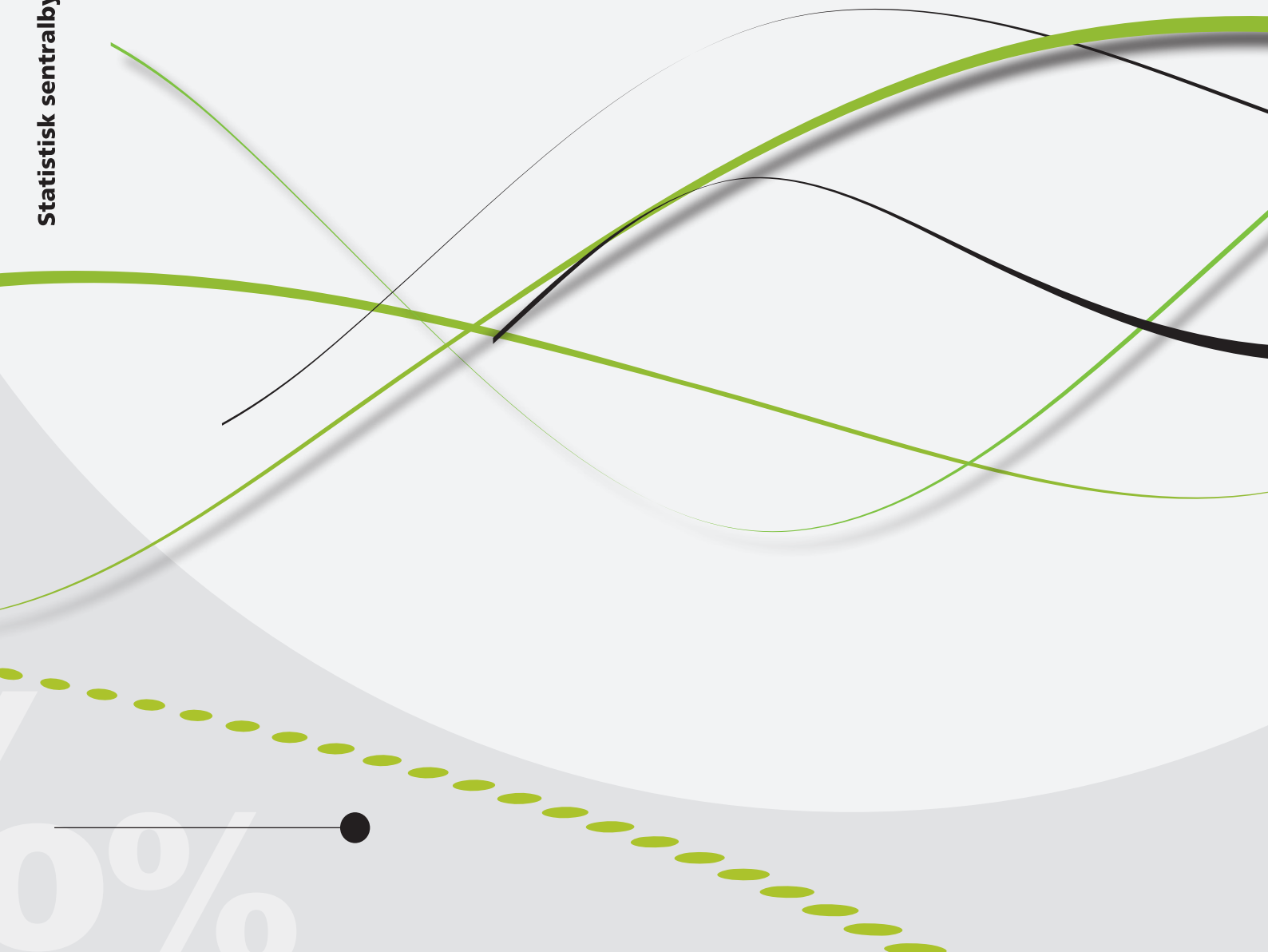

*Håvard Hungnes, Lasse Sigbjørn Stambøl og
Torbjørn Eika*

Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal

- Prognoser basert på Konjunkturtendensene
fra mai 2013

*Håvard Hungnes, Lasse Sigbjørn Stambøl og
Torbjørn Eika*

Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal

- Prognoser basert på Konjunkturtendensene fra
mai 2013

Rapporter I denne serien publiseres analyser og kommenterte statistiske resultater fra ulike undersøkelser. Undersøkelser inkluderer både utvalgsundersøkelser, tellinger og registerbaserte undersøkelser.

	Standardtegn i tabeller	Symbol
© Statistisk sentralbyrå	Tall kan ikke forekomme	.
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal	Oppgave mangler	...
Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.	Oppgave mangler foreløpig	...
Publisert november 2013	Tall kan ikke offentliggjøres	:
	Null	-
ISBN 978-82-537-8803-6 (trykt)	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
ISBN 978-82-537-8804-3 (elektronisk)	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
ISSN 0806-2056	Foreløpig tall	*
Emne: Nasjonalregnskap og konjunkturer	Brudd i den loddrette serien	—
	Brudd i den vannrette serien	
Trykk: Statistisk sentralbyrå	Desimaltegn	,

Forord

Rapporten gir en oversikt over hovedtrekkene i status og kortsiktige perspektiver for norsk økonomi på nasjonalt nivå, og noe mer detaljert oversikt over status og kortsiktige perspektiver for befolkning og økonomisk utvikling for Møre og Romsdal.

Tallmaterialet som er lagt til grunn for beregningene i rapporten er basert på Statistisk sentralbyrås Konjunkturtendensene for norsk økonomi publisert 30. mai 2013 i Økonomiske analyser nr. 3/2013. Sesongjusterte tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet, publisert 20. august, er innarbeidet i teksten. I en egen boks ser vi på enkelte forhold av betydning for utviklingen framover som ikke har utviklet seg i tråd med prognosene fra 30. mai. Kvartalsvise nasjonalregnskapstall som publiseres 19. november er ikke innarbeidet.

De regionale beregningene er til dels foretatt med Statistisk sentralbyrås regionale modell for arbeidsmarked og demografi, REGARD. Situasjonsbeskrivelsen for Møre og Romsdal baserer seg i tillegg på nasjonal og regional statistikk og undersøkelser fra Statistisk sentralbyrå samt enkelte eksterne kilder.

En kort beskrivelse av modellverktøyet som er benyttet på nasjonalt og regionalt nivå er gitt i eget vedlegg til rapporten.

Forfatterne takker Eilev Jansen for nyttige kommentarer til rapporten og Marit Berger Gundersen for redigeringen.

Rapporten er tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen <http://www.ssb.no/>

Prosjektet er finansiert av Sparebanken Møre.

Kontaktinformasjon for nasjonale makroanalyser: Torbjørn Eika tlf. 21 09 48 07 og Håvard Hungnes, tlf. 21 09 48 18. Kontaktinformasjon for detaljerte nærings- og regionalanalyser: Lasse Sigbjørn Stambøl, tlf. 21 09 45 05

Statistisk sentralbyrå, 13. november 2013

Torbjørn Hægeland

Sammendrag

Den økonomiske utviklingen i Møre og Romsdal er, som i landet for øvrig, preget av at Norge er inne i en periode med noe svakere vekst etter at landet opplevde en moderat konjunkturoppgang i 2011 og de tre første kvartalene av 2012.

Utviklingen internasjonalt preges fortsatt av etterdønningene av finanskrisen og statsfinansielle problemer i mange land, og vi kan ikke regne med noen drahjelp fra utlandet av betydning med det første. Det er imidlertid tendenser til at nedgangen internasjonalt er i ferd med å stoppe opp, og at man etter hvert kan forvente en moderat konjunkturoppgang hos våre handelspartnere, men da fra et lavt nivå. En styrket norsk kostnadmessig konkurransevne på grunn av svekket kronkurs kan "isolert sett" gi impulser til litt høyere vekst innenfor konkurranseutsatte næringer.

En økning i veksten i norsk økonomi er trolig fortsatt betinget av at det blir positiv utvikling i innenlands etterspørsel. Lave renter vil fortsatt virke positivt på innenlandsk etterspørsel. Fra neste år vil finanspolitikken gi litt større impulser til veksten som følge av høy vekst i stønadene og skattestimulanser, noe som øker husholdningenes etterspørsel. Det forventes sysselsetningsvekst framover, men ikke så høy som i 2012.

Vi regner med at arbeidstyrken øker om lag på linje med sysselsettingen i årene framover. Høy innvandring fra nærliggende økonomier med ledighetsrater vesentlig over det norske nivået bidrar til at ledigheten ikke går mye ned, selv om veksten i sysselsettingen tiltar fram mot 2016. Økt yrkesdeltaking fra eldre arbeidstakere trekker i samme retning. En noe høyere ledighet i 2013 og framover enn vi har hatt de to foregående årene, bidrar til å dempe reallønnsveksten. Det samme gjør en noe høyere prisvekst som skyldes en litt svakere kronkurs. Veksten i husholdningenes realdisponible inntekt vil fortsette, men i et noe lavere tempo enn i de siste årene. Det vil dempe veksten i boligmarkedet de nærmeste årene. Investeringene i petroleumsvirksomheten er fortsatt høy, og vil trolig holde seg høy også de neste årene, dog med lavere vekstrater.

Industriproduksjonen for landet som helhet ventes å gå opp i år, så også i Møre og Romsdal. Byggeaktiviteten i fylket holder seg godt oppe. Produksjonen i privat tjenesteyting ventes å øke, men noe mindre enn i fjor, mens produksjonen i offentlig forvaltning øker omtrent på linje med i fjor.

Møre og Romsdal hadde oppgang i sysselsettingen i første halvår i år, med økt sysselsetting i bygge- og anleggsvirksomhet og i privat og offentlig tjenesteyting, mens sysselsettingen i industri og primærnæringene trekker noe ned. Anslag viser sysselsetningsøkning i år, målt som årsgjennomsnitt, men noe svakere vekst enn i fjor. Det foregår samtidig en vekst i arbeidstyrken som er litt sterkere enn veksten i sysselsettingen, slik at arbeidsledigheten på årsbasis ventes å ligge litt høyere i år enn i fjor, men fortsatt lavere enn på landsbasis.

Sysselsetningsutviklingen i Møre og Romsdal ventes å bli positiv også til neste år og i 2015, med oppgang litt i underkant av anslått vekst for landet som helhet. Sysselsettingen i primærnæringene ventes fortsatt å trekke litt ned, mens det ventes positiv utvikling i bygge- og anleggsvirksomhet, i privat og offentlig tjenesteyting og i 2015 også i industrien.

Folketallet i Møre og Romsdal gikk klart opp i 2012. Vi må helt tilbake til 1953 for å finne et år med sterkere befolkningsøkning, målt i antall personer. Dette har sammenheng med et positivt fødselsoverskudd, at overskuddet i nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg høyt, samtidig som utflyttingen til andre regioner i Norge kun går moderat opp. Veksten i folketallet ventes å fortsette, men med noe dempet vekst i nettoinnvandringen. Det samme gjør antall personer i yrkesaktiv alder. Den anslåtte utviklingen i arbeidstyrken og sysselsettingen indikerer en liten økning i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal til neste år men små endringer i ledigheten i 2015.

Abstract

The economic development in the county of Møre og Romsdal is, like in the nation generally, marked by a moderate growth after an upturn in the Norwegian economy in 2011 and most of 2012. International growth is very weak and is still marked by the repercussions of the financial crisis and central government's financial problems in many countries. The international economic downturn seems, however, to have stopped, and it is reason to expect a gradually but moderate upward trend in the economies among Norway's trading partners, although from a low level. An increased cost-related competitive power in Norway, due to a weaker krone, may contribute to a growth in some sectors of the economy.

An increase in the Norwegian economy is probably still dependent on a positive development in the domestic demand. Low interest rates will still have positive effects on the domestic demand. From next year the fiscal policy is expected to give some stronger impulses to economic growth due to increased social benefits and tax stimulations leading to an increase in households' consumption. The employment is still expected to increase, although not as much as in 2012.

The labour force is expected to grow approximately at the same level as the employment the years ahead. High labour immigration and higher labour participation of older employees contributes to small changes in the Norwegian unemployment rates, in spite of a stronger increase of employment towards 2016. A somewhat higher unemployment in 2013 and 2014 than in the previous two years contributes to a reduction of the real wage growth. Similar effects descend from higher inflation due to a weaker krone. The growth of households' disposable income is expected to continue, although at a somewhat lower level than in the previous years. This will reduce the growth of the housing market the years ahead. Investments in the petroleum sector are still high, and are expected to remain high also the next years, but with lower growth rates.

The national manufacturing production is expected to increase in 2013, so also in the county of Møre og Romsdal. The activity of construction is also increasing. The production of private service industries is expected to grow at a lower rate this year than in the previous year, while the production in public services grow at approximately the same level as last year.

Møre og Romsdal had a growth in employment during the first six months this year, with an increase in the number of employed in construction and in private and public services, while the employment in manufacturing and primary industries slightly decreased. Projections indicate an employment growth this year also when measured as an annual average, although a somewhat lower growth than previous year. The growth in the labour force in Møre og Romsdal is slightly higher than in employment leading to an increase in the unemployment rate in 2013, though the unemployment rate is still below the national level.

The number of employed persons is expected to grow in Møre og Romsdal also the next year and in 2015, with an estimated growth slightly below the projected growth of employment in the nation generally. The employment of primary industries is still expected to decrease, while the projections indicate further growth of employed in construction and in private and public services, and in 2015 also in manufacturing.

It was high growth in the number of inhabitants in Møre og Romsdal in 2012. This population growth was the strongest in the county since 1953. This is due to a positive natural increase of the population, a high surplus of immigrants from abroad, while the out-migration to other regions of Norway just had a slight increase. The population growth is expected to continue, with a somewhat lower growth of net immigrants. The same is expected for the working-age population. The projected development of the labour force and employment indicates a moderate growth in the unemployment in next year, but small changes in the unemployment of Møre og Romsdal in 2015.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
1. Utviklingen i norsk økonomi	7
1.1. Hovedtrekk	7
1.2. Finanspolitikken.....	9
1.3. Lav rente enda et år	10
1.4. Sterkere konsumvekst men lavere boligprisvekst	10
1.5. Stigende næringsinvesteringer	11
1.6. Hvileskjær i konjunkturoppgangen	12
1.7. Lav ledighet.....	13
1.8. Noe lavere lønnsvekst.....	13
1.9. Høyere prisstigning	13
2. Petroleumsvirksomheten	15
3. Nærmere om hovednæringer og utviklingen i Møre og Romsdal	16
3.1. Primærnæringene	16
3.3. Bygge- og anleggsvirksomheten	26
3.4. Privat tjenesteyting	28
3.5. Offentlig tjenesteyting.....	31
4. Befolkningsutvikling og arbeidsmarked	36
5. Sammenfatning	41
Referanser	43
Vedlegg A	45
KVARTS: Modellen bak makroprognosene på nasjonalt nivå	45
REGARD: Modell for regionale arbeidsmarkeder og demografi	46
Figurregister	50
Tabellregister	50

1. Utviklingen i norsk økonomi¹

1.1. Hovedtrekk

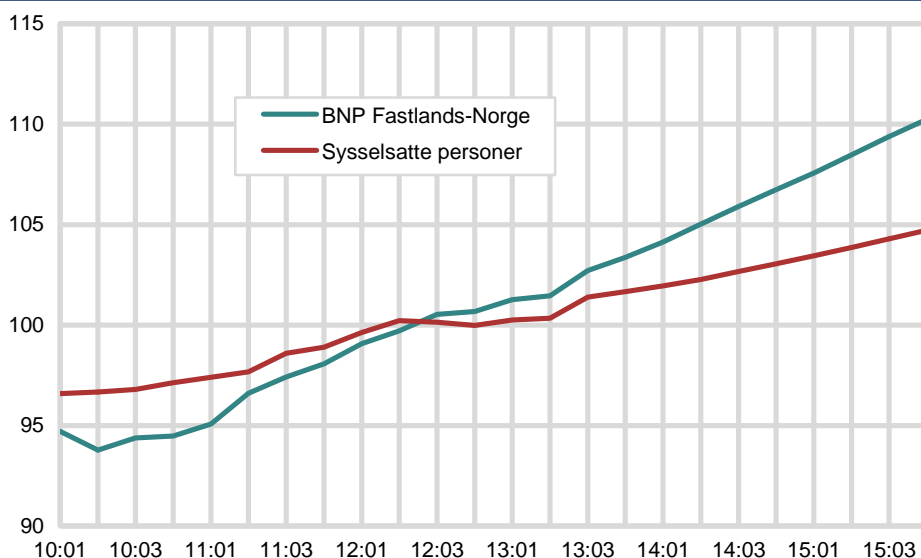
Den økonomiske veksten målt ved BNP Fastlands-Norge var 3,4 prosent i 2012 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Konjunkturoppgangen som startet rundt årsskiftet 2010/2011 fortsatte gjennom de tre første kvartalene i 2012. I 4. kvartal 2012 var veksten regnet som årlig rate på bare 0,6 prosent, før den kom opp igjen i 2,4 prosent i 1. kvartal 2013. Veksten i 2. kvartal var igjen meget lav med en vekst på bare 0,7 prosent. Den underliggende veksten i disse tre kvartalene var dermed ifølge de foreløpige tallene klart svakere enn trendveksten.

En mer moderat vekst har ført til svakere utvikling i arbeidsmarkedet. Fra 4. kvartal 2012 til 2. kvartal 2013 har veksten i sysselsettingen vært beskjeden, og det har vært en økning i arbeidsledigheten ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Våre prognoser fra mai tilsier imidlertid at økningen i ledigheten ikke kommer til å vedvare.

Vi tror den krisepregete økonomiske utviklingen hos mange av Norges viktigste handelspartnere vil prege utviklingen i flere år framover. Det gjør at oppgangen i norsk økonomi ikke får drahjelp fra utlandet av betydning med det første. På den annen side tilsier dette at vi får små inflasjonsimpulser fra utlandet og at styringsrentene både i USA og i Europa forblir lave. Siden inflasjonsforskjellen mellom Norge og euroområdet er blitt borte etter to år med lavere inflasjon i Norge, har kronekursen svekket seg litt i forhold til hva den var på det sterkeste sist vinter. Sammen med litt avdempet lønnsvekst i Norge har dette isolert sett bedret utsiktene noe for tradisjonell norsk eksport.

Skal oppgangen i norsk økonomi komme ut av det hvileskjæret som den nå har tatt, må innenlandsk etterspørsel trolig være hoveddrivkraften. Lave renter vil fortsatt virke positivt på innenlandsk etterspørsel selv om de har vært lave en stund. Fra neste år vil finanspolitikken gi litt større impulser til veksten som følge av høy vekst i stønadene og skattestimulanser, noe som øker husholdningenes etterspørsel.

Figur 1.1. Bruttoprodukt og sysselsetting. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

¹ Dette kapittelet bygger på Konjunkturtendensene fra Statistisk sentralbyrå publisert 30. mai i Økonomiske analyser 3/2013. Nye sesongjusterte kvartalsvise nasjonalregnskapstall (publisert 20. august) er innarbeidet i teksten. (De nyeste kvartalsvise nasjonalregnskapstallene fra 19. november er ikke innarbeidet. Disse tallene vil også innebære revisjoner for 2011 og 2012 i tillegg til revisjoner for inneværende år.) I en egen boks ser vi på enkelte størrelser som har endret seg siden de sist publiserte Konjunkturtendensene fra SSB. Nye prognoser for norsk økonomi blir publisert 6. desember.

Vi ser for oss en utvikling med relativt arbeidsintensiv vekst framover slik at sysselsettingsveksten forblir ganske høy, men ikke så høy som i de to foregående årene. Vi regner med at arbeidstyrken øker om lag på linje med sysselsettingen, slik at AKU-ledighetsraten bare faller svakt fra 3,6 prosent i 2013. Høy innvandring blant annet fra nærliggende økonomier med ledighetsrater vesentlig over det norske nivået bidrar til at ledigheten ikke går mye ned selv om veksten i sysselsettingen tiltar. Økt yrkesdeltaking fra eldre arbeidstakere trekker i samme retning. En noe høyere ledighet i 2013 og framover enn vi har hatt de to foregående årene, bidrar til å dempe reallønnsveksten. Det samme gjør en noe høyere prisvekst som skyldes en litt svakere kronekurs. Veksten i husholdningenes realdisponible inntekt vil fortsette, men i et noe lavere tempo enn tidligere anslått. Det vil dempe veksten i boligmarkedet de nærmeste årene.

Tabell 1.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2012-2016. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2012*	Prognoser			
		2013	2014	2015	2016
Realøkonomi					
Konsum i husholdninger mv.	3,0	3,5	4,3	4,4	4,0
Konsum i offentlig forvaltning	1,8	2,5	2,4	2,4	2,4
Bruttoinvestering i fast realkapital	8,0	5,4	4,0	4,6	4,2
Utvinning og rørtransport	14,5	8,9	4,2	3,3	4,2
Fastlands-Norge	3,7	3,9	3,9	5,0	4,3
Næringer	3,2	0,8	4,2	4,1	5,0
Bolig	7,4	6,9	2,2	4,8	2,5
Offentlig forvaltning	-0,6	5,7	6,1	6,9	5,7
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,8	3,3	3,7	4,0	3,6
Lagerendring ²	-0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Eksport	1,8	-0,3	2,1	1,7	2,4
Råolje og naturgass	0,9	-1,1	1,9	0,0	0,4
Tradisjonelle varer	2,6	0,0	1,5	2,2	3,7
Import	2,4	4,5	4,5	5,0	4,5
Tradisjonelle varer	2,7	2,9	4,6	4,5	4,3
Bruttonasjonalprodukt	3,1	1,7	2,7	2,7	2,8
Fastlands-Norge	3,4	2,4	3,0	3,3	3,2
Arbeidsmarked					
Sysselsatte personer	2,2	1,2	1,2	1,6	1,5
Arbeidsledighetsrate (nivå) ³	3,2	3,6	3,5	3,5	3,4
Priser og lønninger					
Årslønn	4,0	3,7	3,8	3,8	4,0
Konsumprisindeksen (KPI)	0,8	1,8	1,9	2,1	2,2
KPI-JAE ⁴	1,2	1,4	1,9	2,1	2,2
Eksportpris tradisjonelle varer	-4,5	-0,2	2,1	2,5	2,3
Importpris tradisjonelle varer	0,7	0,2	1,6	1,9	1,9
Boligpris	6,7	5,3	4,3	3,4	2,9
Inntekter, renter, valuta og utlandet					
Husholdningenes disponible realinntekt	3,7	3,3	3,9	3,0	3,2
Husholdningenes sparerate (nivå)	8,5	8,5	8,3	7,0	6,3
Pengemarkedsrente (nivå)	2,2	1,8	2,0	2,7	3,3
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁵	3,9	3,8	3,9	4,5	5,1
Importveid kronekurs (44 land) ⁶	-1,2	-0,7	1,1	0,9	0,7
Eksportmarkedsindikator	1,4	1,1	3,3	4,6	6,1
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	649	595	588	600	618

¹Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge

²Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³Ifølge AKU.

⁴KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁶Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁷Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 3/2013. Informasjon per 28. mai 2013 er benyttet.

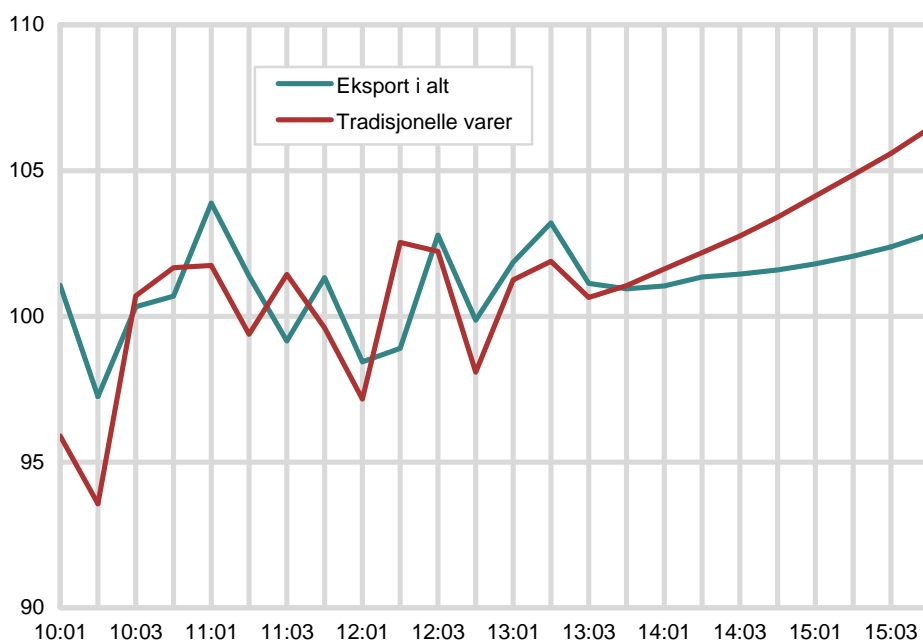
De svake internasjonale konjunktorene, ikke minst i et krisepreget EU, og norske eksportbedrifters relativt svake kostnadmessige konkurransevne peker i retning av laber vekst i eksporten i år, både for tradisjonelle varer og for tjenester. Fra og med 2014 venter vi noe bedre internasjonale konjunkturer og at en gradvis høyere markedsvekst også vil rette seg mot norske eksportprodukter. En svekking av kronekursen gjør isolert sett norske eksportvarer mer konkurransedyktige. Veksten

i eksporten blir neppe like sterk som markedsveksten. Det betyr at norsk eksport vil fortsette å tape markedsandeler.

Tabell 1.2. Makroøkonomiske anslag for BNP-vekst og prisvekst 2012-2015

	Regnskap	Prognose		
	2012	2013	2014	2015
BNP-vekst				
USA	2,2	1,7	1,8	2,4
Euroområdet	-0,6	-0,7	0,5	1,0
Handelspartnere	0,8	0,8	1,6	2,2
Prisvekst				
USA	2,1	..	..	..
Euroområdet	2,5	1,2	1,4	1,7
Handelspartnere	2,3	..	..	..

Figur 1.2. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013.

1.2. Finanspolitikken

Vi har lagt til grunn at finanspolitikken fortsatt baseres på handlingsregelen og at deler av det finanspolitiske handlingsrommet framover utnyttes ved å senke skattene for personer med om lag 15 milliarder kroner i forhold til dagens nivå. Oljepengebruken er i prognosene anslått til om lag 3,3 prosent av Statens pensjonsfond utland.

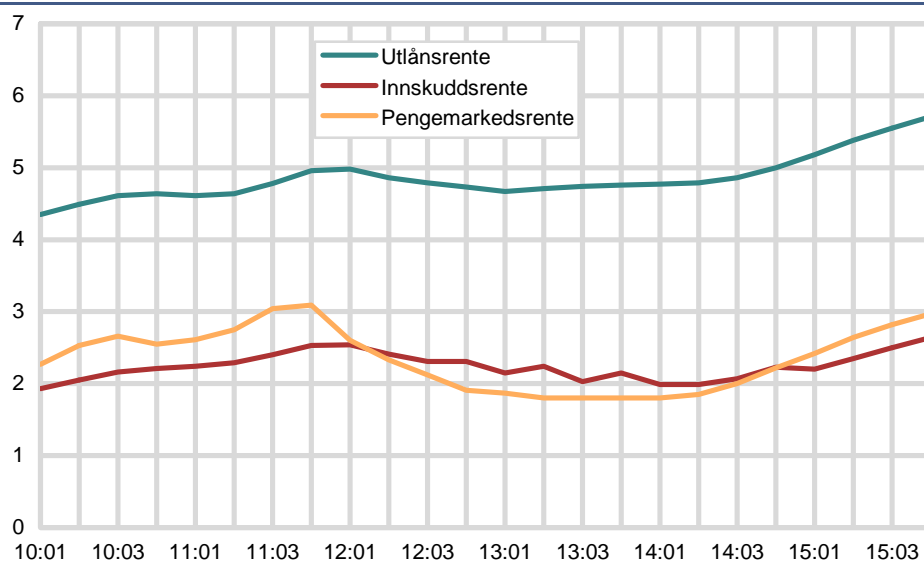
I prognosene har vi lagt til grunn om lag samme vekst i konsumet i offentlig forvaltning framover som i 2013, men antar at utgiftene vris fra tjenesteproduksjon i offentlig forvaltning til kjøp av liknende tjenester fra privat sektor, det vil si en privatisering av selve tjenesteproduksjonen, men ikke av betalingen for tjenestene. Forbruket av tjenester vil da fortsatt bli regnet som konsum i offentlig forvaltning ifølge nasjonalregnskapet. Den sterke veksten i bruttoinvesteringene vil føre til at tjenestene fra offentlig konsumkapital kommer til å øke framover. Dessuten vil forsvarrets investeringer i nye kampfly kunne påvirke investeringene i kommende fireårsperiode. Begge deler vil også øke veksten i konsumet i offentlig forvaltning. Regnet som andel av BNP Fastlands-Norge anslår vi at konsumveksten i offentlig forvaltning vil holde seg om lag konstant framover, mens bruttoproduktet i offentlig forvaltning faller som andel av BNP Fastlands-Norge.

1.3. Lav rente enda et år

Styringsrenta har siden mars 2012 vært 1,5 prosent. Det er 0,25 prosentpoeng over det rekordlave nivået sommeren 2009. Tremåneders pengemarkedsrente har siden den siste reduksjonen i styringsrenta falt fra 2,3 prosent i april i fjor til 1,8 prosent i mai i år. I prognosene legger vi til grunn at Norges Bank holder dagens styringsrente lav i lang tid framover. Vi har utsatt renteoppgangen sammenliknet med renteforutsetningen i vår forrige prognose og legger nå til grunn at styringsrenta vil bli økt gradvis og forsiktig fra midten av 2014. Pengemarkedsrenta følger i stor grad styringsrenta og kommer opp i 3,6 prosent i slutten av 2016.

Rundt årsskiftet 2012/2013 var kronekursen 7,30 mot euro, men siden da har krona svekket seg noe og ved utgangen av mai i år kostet en euro om lag 7,50 kroner. Krona antas i prognosene å bevege seg mot en kurs på rundt 7,70 målt mot euro i 2016, men hadde midt i november svekket seg til rundt 8,30.

Figur 1.3. Gjennomsnittlige innskudds- og utlånsrenter i private banker og pengemarkedsrente. I prosent

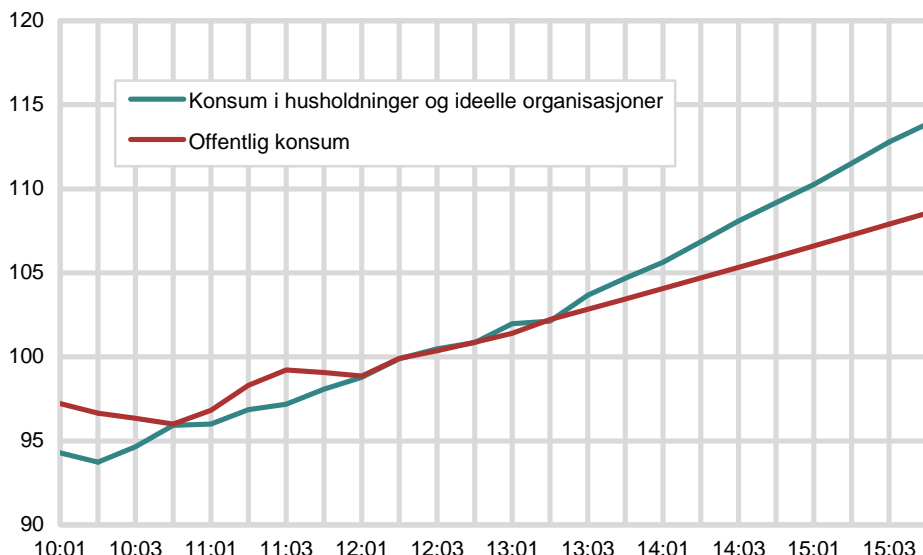
Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

1.4. Sterkere konsumvekst men lavere boligprisvekst

Vi regner med at lønnsinntekter og offentlige stønader vil fortsette å gi klare bidrag til inntektsvekst i de nærmeste årene. Skattelette vil også kunne gi et bidrag framover. Høyere renter og økende inflasjon vil imidlertid dempe veksten i disponible realinntekter. Vi venter således en årlig vekst i disponibel realinntekt på knappe 3,5 prosent i inneværende år, om lag 4 prosent neste år og rundt 3 prosent i både 2015 og 2016. Fortsatt vekst i boligprisene, om enn i et mer moderat tempo enn tidligere, bidrar til å øke boligformuen og virker stimulerende på konsumet. Med våre anslag på inntekter, boligformue og renter blir konsumveksten om lag 3,5 prosent i inneværende år, nær et halvt prosentpoeng høyere enn i fjor. I forhold til ny informasjon ser dette anslaget ut til å være for høyt.

Lav rente, sammen med vekst i husholdningenes realdisponible inntekt, bidrar til at boligprisene fortsatt stiger framover. Ifølge våre beregninger vil imidlertid boligprisstigningen avta utover i prognoseperioden etter hvert som veksten i realdisponibel inntekt reduseres og realrenta etter skatt stiger. Vi tror at boligprisveksten vil falle fra i overkant av 6,7 prosent i 2012 til om lag 3 prosent i 2016.

Figur 1.4. Konsum. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100

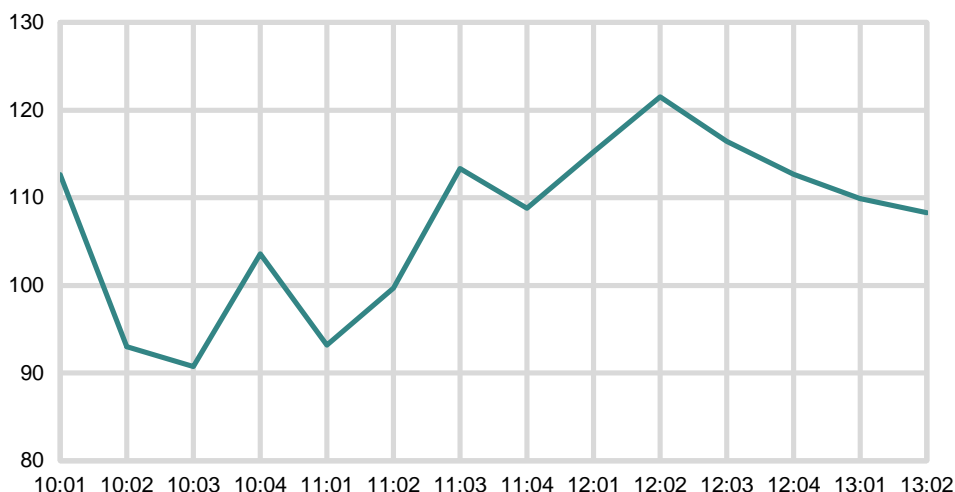

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

1.5. Stigende næringsinvesteringer

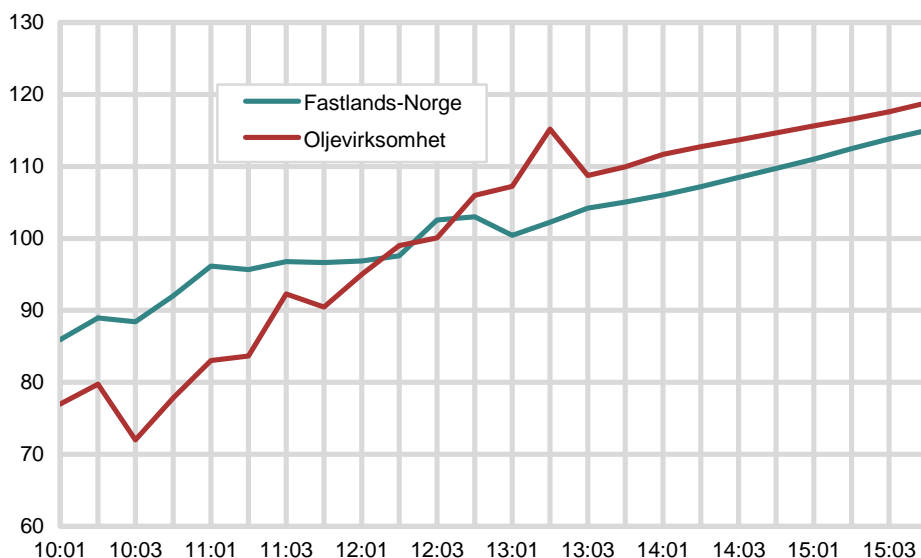
Innen kraftforsyning har det i lang tid vært høy investeringsvekst. Fra 2000 til 2012 har investeringsnivået blitt firedoblet. De registrerte anslagene fra kraftselskapene i 1. kvartal indikerer om lag uendret investeringsnivå i 2013 sammenliknet med 2012. Det er spesielt investeringer i lokale, sentrale og regionale nett, hovedsakelig på Vestlandet, i Midt- og Nord-Norge, som bidrar til å holde investeringsnivået oppe. Nettselskapene har anslått at investeringene i kraftnettet kan bli på vel 100 milliarder kroner fra 2012 og ti år framover.

Figur 1.5. Bruttoprodukt i kraftforsyning. Sesongjusterte volumindekser. 2010 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Den svake utviklingen internasjonalt demper lønnsomheten av framtidige investeringsprosjekter. Usikkerheten oppleves også større enn normalt. Dette gir seg utslag i lav vekst i næringsinvesteringene i årene som kommer. Vi venter likevel at investeringsveksten vil ta seg litt opp fra om lag 1 prosent i 2013 til om lag 5 prosent i 2016. Dette er lave vekstrater sammenliknet med tidligere oppgangskonjunkturer. Den forventede oppgangen i investeringstakten skyldes blant annet redusert usikkerhet i internasjonal økonomi mot slutten av prognoseperioden. Spesielt for eksportorienterte industribedrifter vil dette ha betydning. Investeringsveksten i industrien ventes å ta seg opp fra om lag 1 prosent i 2013 til vel 12 prosent i 2016.

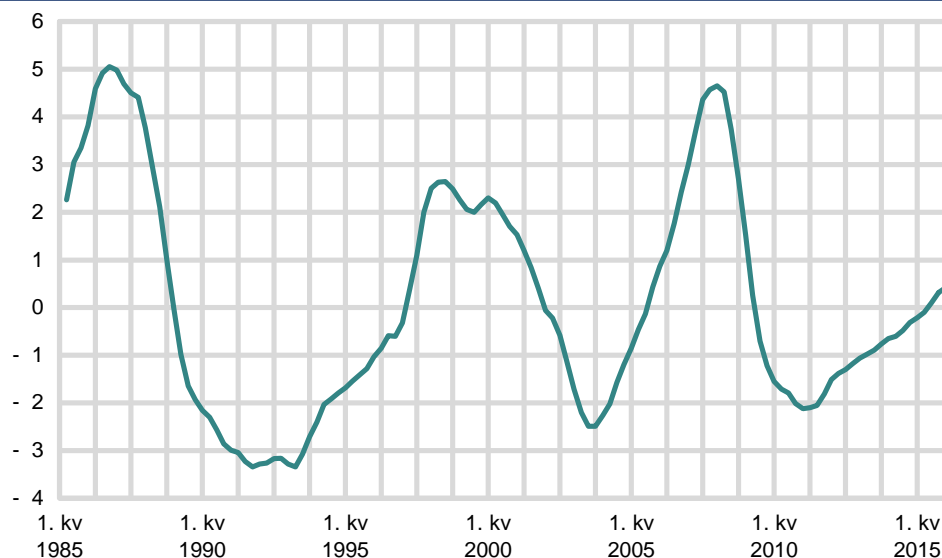
Figur 1.6. Bruttoinvesteringer i fast realkapital. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

1.6. Hvileskjær i konjunkturoppgangen

Vi regner med en moderat aktivitetsutvikling gjennom resten av 2013. Positive etterspørselsimpulser antas først og fremst å komme fra offentlig etterspørsel og petroleumsvirkosomheten i tillegg til husholdningenes konsum. Fra 2014 ventes investeringsetterspørselen å ta seg noe opp i flere næringer. En gradvis økning i etterspørselen i norske eksportmarkeder vil bidra til at også eksporten vil stige. Pausen i konjunkturoppgangen kan dermed ta slutt rundt kommende årsskifte. Våre beregninger peker mot en vekst i BNP Fastlands-Norge på rundt 3 prosent i årene 2014 til 2016. Fra og med 2015 regner vi med at BNP Fastlands-Norge kommer over trendnivået og økonomien kan dermed sies å være i høykonjunktur.

I resten av 2013 regner vi fortsatt med at næringer som leverer mye til petroleumsvirkosomheten kommer til å vokse mer enn andre, mens særlig i eksportintensive næringer vil produksjonen vokse lite eller falle. Aktivitetsveksten i tjenesteytende næringer antas å holde seg godt oppe, mens produksjonen i offentlig forvaltning vokser litt mindre enn gjennomsnittet for fastlandsnæringene.

Figur 1.7. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Vi tror at mange av disse trendene vil fortsette også framover i tid, men aktiviteten i eksportorienterte Næringer vil etter hvert ta seg opp som følge av utviklingen i internasjonal økonomi. Næringer som er rettet mot næringslivets investeringer kan også komme til å oppleve litt høyere vekst. I både industri og fiskeoppdrett kan aktivitetsveksten ta seg opp. Vi legger til grunn en viss vridning i offentlig etterspørsel fra egenproduksjon til kjøp av konsumtjenester. Dermed vil aktiviteten i markedsrettet tjenesteyting øke ytterligere noe, mens aktivitetsveksten i offentlig forvaltning går litt ned.

1.7. Lav ledighet

Den svake internasjonale utviklingen peker mot at konkurranseutsatte næringer også vil ha svak sysselsettingsutvikling i inneværende år, men dette kan snus til oppgang mot slutten av prognoseperioden. Videre legger vi til grunn at offentlig sysselsetting ikke vil bidra særlig til sysselsettingsveksten, men at kjøp av offentlige tjenester øker i prognoseperioden. Dette vil bidra til høyere vekst i sysselsettingen i markedsrettet tjenesteyting fra 2014 og framover. Mot slutten av prognoseperioden tar veksten i samlet sysselsettingen seg opp og veksten er anslått til rundt 1½ prosent i 2015 og 2016.

Utviklingen i så vel norsk som internasjonal økonomi tilsier at vi vil få en betydelig arbeidsinnvandring også framover, selv om veksten er antatt å avta noe. Vi legger til grunn at arbeidsstyrken fortsetter å vokse og på årsbasis noe mer enn sysselsettingen slik at ledigheten vil stige noe. Vi anslår AKU-ledigheten til 3,6 prosent i år, men at den faller svakt mot slutten av prognoseperioden i tråd med at både norsk og internasjonal økonomi bedres.

1.8. Noe lavere lønnsvekst

Utviklingen i produktivitet og produktpriser er viktige faktorer bak lønnsomheten i næringslivet. I årene 2014-2016 tror vi at veksten i bruttoproduktet blir mer moderat i leverandørindustrien og at industriproduktiviteten vokser litt mindre enn i år. Det bidrar isolert sett til lavere lønnsomhet og dermed til å dempe industri-lønnsveksten. Det økte ledighetsnivået demper lønnsveksten både i og utenfor industrien og i 2014 og 2015 ser vi for oss en lønnsvekst om lag som i år.

En gradvis svekket kronekurs og internasjonal oppgang bidrar til at produktprisene i norske kroner øker for den konkurranseutsatte delen av industrien og trekker opp veksten i produksjonsverdien i den mer pressede delen av industrien. Dette vil også slå ut i økt industrilønnsvekst, men ikke før i 2016.

1.9. Høyere prisstigning

Ifølge våre beregninger vil veksten i KPI-JAE bli 1,4 prosent som årgjennomsnitt i 2013. Veksten i KPI-JAE forventes deretter gradvis å øke til 2,2 prosent i 2016. Vi er da fremdeles under inflasjonsmålet. Med anslagene våre for utviklingen i energiprisene vil KPI-veksten i 2013 bli 0,4 prosent høyere enn veksten i KPI-JAE. Utviklingen i inflasjonen i månedene etter at anslaget ble laget tyder på en litt høyere prisvekst enn tidligere anslått. Med utgangspunkt i våre antagelser om energiprisene, og at vi har lagt til grunn at det samlet sett ikke blir noen reelle endringer i avgiftene, vil veksten i KPI være lik veksten i KPI-JAE i årene 2014-2016.

Forrige Konjunkturhendelsene fra Statistisk sentralbyrå kom ut for nesten 6 måneder siden. I løpet av den tiden har en del forhold som kan ha betydning for prognosene blitt endret.

For det første har vi fått ny regjering. I Konjunkturhendelsene fra mai i år la vi til grunn et endret stortingsflertall, og at dette ville blant annet medføre reduserte skatter framover og økt privatisering av produksjonen.

For det andre har kronen svekket seg vesentlig mer enn vi la til grunn i mai. I mai la vi til grunn en euro-pris på 7,50 som årsgjennomsnitt for 2013, noe som var på linje med kursen fram til da. I 3. kvartal var euro-kursen om lag 7,90, mens den i midten av november er kommet opp i 8,30. Hvis denne kursen holder seg ut året, vil kronen målt mot euro bli 8 prosent svakere i annet halvår enn vi la til grunn i mai i år. Målt ved den importveide kronekursen (I44) kan krona anslås til om lag 6 prosent svakere i annet halvår i år enn det vi la til grunn i mai i år. Hvis dagens kronekurs holder seg, vil krona være svakere i hele prognoseperioden enn tidligere lagt til grunn.

En svakere krone fører i seg selv til en oppgang i importprisene, som igjen slår over i høyere priser for norske konsumenter gjennom importerte konsumvarer. Samtidig opplever norske produsenter økte kostnader, noe som bidrar til høyere priser også på norskproduserte produkter. Kronesvekkingen fører imidlertid til at innenlandsk priser og kostnader faller relativt til konkurrerende, utenlandske produkter og produsenter. Norske eksportører styrker dermed sin konkurransevne, noe som gir økt eksport. Når importvarer i Norge blir dyrere, vrir konsumenter og produsenter seg i noen grad vekk fra importerte produkter og over mot norskproduserte produkter. Derfor reduseres importen på kort sikt til tross for at produksjon og etterspørsel i Norge øker. Norske produsenter vinner altså markedsandeler både på hjemmemarkedet og på verdensmarkedet. Svakere krone øker aktiviteten i fastlandsøkonomien gjennom sterkere konkurransevne. Økt produksjon fører til større behov for innsatsfaktorer, både arbeidskraft og realkapital. Derfor øker også sysselsettingen og arbeidsledigheten faller. Sammen med reduserte priser fører det til at lønnsveksten blir høyere. Dette bidrar til at produksjonskostnadene økes, og det demper dermed den initiale styrkingen av den kostnadsmessig konkurransevne. Prisøkningen som følger av kronesvekkelsen er i de første årene sterkere enn oppgangen i lønningene. Det blir altså litt lavere reallønn, noe som isolert sett reduserer lønsmottakernes etterspørsel. Grunnen til at husholdningenes konsum likevel går opp, er at realrenta faller når inflasjonen øker, gitt at nominelle renter ikke settes opp like mye. Dermed øker husholdningenes etterspørsel. Tilsvarende kan næringslivets realinvesteringer stige hvis ikke renten økes for mye.

For det tredje har det kommet nye nasjonalregnskapstall etter siste utgave av Konjunkturhendelsene som viser en lavere vekst. Mens Statistisk sentralbyrå anslø en vekst i BNP Fastlands-Norge på 2,4 prosent, viser de siste nasjonalregnskapstallene at det blir en vekst på 1,4 prosent i år hvis BNP i Fastlands-Norge forblir uendret resten av året. Dette kalles gjerne for overhenget. For at årsveksten skal komme opp i de prognostiserte 2,4 prosentene, må veksten i hvert av de to siste kvartalene i år være på over 6 prosent regnet som årlig rate, forutsatt at 2. kvartals-tallene ikke revideres. En av grunnene til den lave veksten er lavt konsum i husholdningene. Mens SSB i mai anslø konsumet til å vokse med 3,5 prosent, er overhenget på bare 2,3 prosent.

For det fjerde har boligprisene falt den siste tiden. I mai trodde SSB at boligprisene ville stige med 5,3 prosent i år. Statistisk sentralbyrås boligprisindeks viste et fall på 1,8 prosent fra 2. til 3. kvartal i år. Med uendrede boligpriser fra 3. til 4. kvartal vil boligprisene bli 4,5 prosent høyere i år enn i fjor. Månedstatistikk for boligprisene fra Eiendomsmeglerbransjens boligprisstatistikk viser en nedgang i boligprisene i oktober, og tyder dermed på en enda lavere årsvekst. Lavere boligprisvekst bidrar "isolert sett" til redusert konsum i husholdningene.

2. Petroleumsvirksomheten

Den gjennomsnittlige oljeprisen var rett over 110 dollar fatet både 2011 og 2012. Ved utgangen av oktober i år er oljeprisen igjen nær 110 dollar, og gjennomsnittsprisen de første 10 månedene i år er også om lag 110 dollar. Statistisk sentralbyrå har i sine prognoser lagt til grunn at oljeprisen faller til 100 dollar i slutten av 2014.

Den høye oljeprisen gjennom de to siste årene skyldes blant annet urolighetene i Midt-Østen og Nord-Afrika, som har medført redusert oljeproduksjon i flere land. Dessuten vedtok EU, USA og enkelte andre land sanksjoner mot Irans oljeeksport. Forhandlingene mellom Iran og det internasjonale samfunnet om landets atomprogram har ved flere anledninger vist seg å ikke føre fram og har ført til økt frykt for en åpen konflikt mellom USA og/eller Israel på den ene siden og Iran på den andre. Det har bidratt til at oljeprisen har vært høy.

IEA (International Energy Agency) har ved flere anledninger nedjustert sine etterspørselsanslag som følge av lavere vekst både i og utenfor OECD. IEA forventer at den globale etterspørselen etter råolje vil øke med 0,8 millioner fat daglig fra 2012 til 2013. Økningen i år er først og fremst forventet å komme i Kina og andre asiatiske land, i Midt-Østen, Afrika og i Latin-Amerika. IEA antar at etterspørselen i OECD vil falle med 0,5 millioner fat per dag i inneværende år. Det er i tråd med utviklingen siden toppen ble passert i 2005. Nedgangen er først og fremst forventet å komme i EU på grunn av forventninger om lavere vekst i regionen og i Japan som vil importere mindre olje ettersom de starter opp igjen en del av sine kjernekraftverk i tillegg til at de erstatter en del av oljeforbruket med billigere naturgass.

I Konjunkturtendensene fra mai legger Statistisk sentralbyrå til grunn at oljeprisen vil holde seg noenlunde konstant og falle fra dagens nivå til rundt 100 dollar mot slutten av 2014 og at realprisen deretter øker litt over prognoseperioden i tråd med at den økonomiske veksten internasjonalt tar seg noe opp. Saudi-Arabia har ved flere anledninger signalisert at de ønsker en oljepris på rundt 100 dollar fatet.

I løpet av 2011 og 2012 ble flere plattformer og moduler igangsatt og mange av disse ventes ferdigstilt i løpet av det kommende året. Ferdigstilling av flere store prosjekter trekker dermed investeringene ned, ettersom de ikke fullt ut erstattes av nye store utbygginger. Vedlikehold og oppgradering av eksisterende felt har økt de senere årene og vil fortsette å vokse framover. Disse investeringene vil bidra til en forsiktig oppgang i samlede investeringer i plattformer og moduler. Sammen med moderat vekst i lete- og produksjonsboring medfører dette at veksten i petroleumsinvesteringene blir noe sterkere enn trendveksten i fastlandsøkonomien.

3. Nærmere om hovednæringene og utviklingen i Møre og Romsdal

3.1. Primærnæringene

Utviklingen i de ni første månedene i år viser en klar oppgang i eksporten av sjømat totalt for Norge, noe som i stor grad tilskrives høyere laksepriser sammenliknet med samme periode i fjor. Produksjonsutviklingen i jordbruket peker litt opp. Det anslås en liten økning i bruttoproduktet i primærnæringene i år, målt som årsgjennomsnitt, og en moderat vekst også de neste to årene. Antall sysselsatte i primærnæringene samlet ventes imidlertid fortsatt å gå litt ned.

En svak nedgang i produksjonen i første halvår

Ifølge sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) gikk bruttoproduktet i jordbruk og skogbruk, målt i faste priser, opp 1,9 prosent fra første halvår i 2012 til første halvår i år, og opp 0,7 prosent i første halvår i år sammenliknet andre halvår i fjor. Brutttoproduktet gikk opp med 0,1 prosent fra 1. til 2. kvartal i år, mot en nedgang på 1,2 prosent i kvartalet før. Brutttoproduktet i fiske, fangst og fiskeoppdrett viste en nedgang på 3,7 prosent i første halvår i år sammenliknet med samme periode i fjor, da veksten var meget høy, og en nedgang på 1,7 prosent i forhold til andre halvår i fjor. Fra 1. til 2. kvartal i år sank produksjonen sesongjustert med 0,3 prosent, mot en nedgang på 1,6 prosent kvartalet før. Samlet sett bidrar dette til en liten nedgang i produksjonen for primærnæringene gjennom første halvdel av 2013.

Fiske

Ifølge foreløpige tall fra fiskeristatistikken leverte norske fartøy 2,1 millioner tonn fisk, reker skalldyr og skjell i 2012. Dette er 7 prosent mindre enn året før. Førstehåndsverdien gikk ned med 12 prosent, til 14,1 milliarder kroner. Den største delen av fangsten, 84 prosent, gikk til konsum, mens de resterende 16 prosent gikk til industri. Dette er en økning i konsumandelen fra 79 prosent året før.

Sildefangsten minket med 4 prosent fra 2011 til 2012, men utgjorde likevel 29 prosent av total fangstmengde. Førstehåndsverdien for sild økte imidlertid med 7 prosent, til 3,6 milliarder kroner, og utgjorde 25 prosent av total fangstverdi.

Fangstmengden for torsk økte med 5 prosent fra 2011 til 2012. Førstehåndsverdien gikk derimot ned med 5 prosent til 3,8 milliarder kroner. Fangsten av torsk tilsvarte 17 prosent av total fangstmengde og 27 prosent av total førstehåndsverdi. Med dette var torskefisket det viktigste fisket målt i verdi. Det ble fisket 118 800 tonn kolmule til en førstehåndsverdi av 276,7 millioner kroner i 2012. Dette er en femdobling fra 2011, da sterkt nedsatte kvoter førte til lav fangst.

Samlegruppen ”andre skalldyr og bløtdyr” omfatter hovedsakelig antarktisk krill. Fra 2011 til 2012 gikk fangstmengden ned med 26 prosent, mens førstehåndsverdien minket med 17. Denne gruppen utgjorde med det 4 prosent av total fangstmengde i 2012.

Utenlandske fartøy leverte 288 000 tonn fisk og skalldyr i Norge i 2012, opp fra 281 000 tonn året før. Verdien av de utenlandske landingene var 2,3 milliarder kroner, som innebærer en liten nedgang fra 2,4 milliarder kroner året før.

Foreløpige tall viser at salget av oppdrettsfisk og -skalldyr økte med 16 prosent fra 2011 til over 1,3 millioner tonn oppdrettsfisk i 2012, noe som viser en fortsatt sterk vekst innen akvakulturnæringen. Om lag 94 prosent av dette salget var laks. Selv om prisene falt i 2012, ga salget en førstehåndsverdi på nesten 31 milliarder kroner, opp 6 prosent fra året før.

Foreløpige tall for 2012 viser at mengden solgt oppdrettslaks økte med 16,5 prosent. I alt ble det solgt 1,2 millioner tonn laks til en verdi av nesten 29 milliarder kroner, opp 6 prosent fra året før. Gjennomsnittsprisen på oppdrettslaks var 23 kroner i 2012, noe som er 2 kroner lavere enn i 2011 og hele 7 kroner lavere enn for rekordåret 2010. For oppdrettsørret var det solid vekst i 2012 etter et par år med lave produksjonstall. Det ble høstet 70 400 tonn, som tilsvarer en vekst fra 2011 på 21 prosent. Gjennomsnittsprisen på oppdrettsørret var 24 kroner, som er 2 kroner lavere enn i 2011. Den samlede førstehåndsverdien av regnbueørret og annen ørret var 1,7 milliarder kroner, opp 11,5 prosent fra 2011.

For andre marine oppdrettsarter, som torsk, kveite og røye, må en tilbake til 2005 for å finne lavere produksjon. Etter en nedgang fra 2011 på 33 prosent ble det produsert 12 400 tonn andre marine arter. Av dette var 80 prosent oppdrettstorsk. Antall tillatelser i drift er halvert siden 2009, og i 2012 var det 126 tillatelser i drift. Den negative utviklingen skyldes spesielt at prisen på torsk har holdt seg lav, og at produksjonsutgiftene har vært høyere enn inntektene.

Det blir også stadig færre som driver oppdrett og kultivering av skalldyr. I 2012 var det en liten økning i produksjon for samtlige arter, og det ble i alt produsert 2 000 tonn skalldyr. Til tross for en svak økning på 4 prosent førte lavere pris for alle arter unntatt blåskjell til et kraftig fall i førstehåndsverdi. Det ble solgt skalldyr for 11 millioner kroner, som er mer enn en halvering siden 2011.

Sterk økning i sjømateksporten i år

Tall fra Norges sjømatråd viser at det i de ni første månedene i år ble eksportert sjømat for om lag 41,1 milliarder kroner, som er en økning på 4,6 milliarder kroner, eller 13 prosent, fra samme periode i fjor. Den sterke veksten i sjømateksporten hittil i år kan i stor grad tilskrives høyere laksepriser i forhold til samme periode i fjor. Eksportveksten er spesielt sterk i vårt nærmarked i EU, hvor veksten er på 18 prosent hittil i år.

Fra januar til september i år er det eksportert laks for 27,3 milliarder kroner, som er en økning på 6,1 milliarder kroner eller 29 prosent sammenlignet med samme periode i fjor. Gjennomsnittsprisen for hel, fersk norsk laks var i september 33,48 kroner mot 26,34 kroner i september 2012. Frankrike og Polen er de største kjøperne av laks fra Norge. I de ni første månedene i år er det eksportert ørret for 1,6 milliarder kroner som er en økning på 383 millioner kroner i forhold til 2012. Største kjøpere av ørret fra Norge er Russland og Hviterussland.

Hittil i år er det eksportert sild for 1,8 milliarder kroner. Dette er en nedgang på 1 milliard kroner eller 36 prosent. Makrelleksporten var på samme nivå som i fjor med en eksportverdi på 309 millioner kroner i september. Hittil i år er makrell-eksporten redusert med 460 millioner kroner til totalt 1,1 milliarder kroner. Russland og Tyskland er de største markedene for sild, mens Kina og Japan er de viktigste kjøperlandene for makrell.

Klippfiskeksporten økte med 61 millioner kroner i september til en samlet verdi på 412 millioner kroner. Eksporten fordeler seg med 240 millioner kroner på torsk, 134 millioner på sei, mens de resterende fordeler seg på lange, brosme og annen hvitfisk. Det største klippfiskmarkedet for torsk er Portugal, mens Brasil er det viktigste markedet for klippfisk av sei. Eksporten av saltfisk, inkludert filet, endte på totalt 41 millioner kroner som er en økning på 9 millioner kroner. 28 millioner kroner av dette er torsk, 7 millioner kroner er lange og 4,4 millioner er brosme. Portugal er det største markedet for saltfisk.

Eksporten av fersk torsk fra fiskeri, inkludert filet, økte med 9 millioner kroner i september til en total eksportverdi på 41 millioner kroner. I september økte eksporten av fryst torsk, inkludert filet, med 12 millioner kroner til totalt 98 millioner kroner.

Møre og Romsdals posisjon noe redusert

Møre og Romsdal var i 2012 det femte største oppdrettsfylke i Norge både med hensyn til produksjonsmengde og verdi. Dette var imidlertid ned fra fjerde plass året før. Møre og Romsdal var i 2012 det femte største oppdrettsfylke av laks og det tredje største oppdrettsfylke av ørret i Norge. I motsetning til flere av de øvrige oppdrettsfylkene gikk både fangsmengde og verdi noe ned i Møre og Romsdal i 2012 sett i forhold til året før.

Fylket er fortsatt det klart største eksportfylke av fisk med om lag 28 prosent av fiskeeksporten og om lag ¼ av landets totale sjømateksport. Dette er imidlertid en liten andelsnedgang fra året før, en trend som synes å fortsette de ni første månedene av 2013.

Landbruk

Fra 2012 til 2013 gikk tallet på husdyrprodusenter ned med 2,2 prosent på landsbasis. Størst prosentvis nedgang var det i tallet på jordbruksbedrifter med melkegeiter, med en nedgang på nesten 8 prosent, etterfulgt av jordbruksbedrifter med melkekuer og med svin, med en nedgang på om lag 5 prosent fra 2012 til 2013. Tallet på bedrifter med melkekuer ble redusert med 500, til om lag 9 800, i den samme perioden. Tallet på bedrifter med svin var på litt over 2 500, drøyt 100 færre enn året før. Knapt 14 300 jordbruksbedrifter hadde vinterfôret sau ved inngangen til 2013, en nedgang på 1,5 prosent fra inngangen av året før.

Økning i fjørkre

Fra 2012 til 2013 økte tallet på bedrifter med verpehøner med om lag 4 prosent til knapt 2 000. Tallet på bedrifter med slaktekylling økte med 2 prosent til drøyt 600. I den samme perioden økte tallet på verpehøner med knapt 5 prosent til 4,1 millioner, mens tallet på slaktekylling økte med drøyt 4 prosent til 62,7 millioner.

Det samlede tallet på storfe gikk noe ned fra 2012 til 2013. Det var økning i tallet på melkekuer og ammekuer, mens tallet på storfe gikk ned i denne perioden. Tallet på melkekuer økte med 1 100, og endte på 238 700 i 2013. Tallet på ammekuer økte med 1 700 til 67 300. Fra 2012 til 2013 gikk tallet på melkegeiter ned med 3 prosent til 33 000. Tallet på alssvin holdt seg på det samme nivået som året før, 98 000, mens tallet på slaktesvin økte med 21 000, eller drøyt 1 prosent.

Mot større bruksenheter

Samtidig med nedgangen i tallet på buskap, økte den gjennomsnittlige størrelsen på buskapen. Dette kommer enda tydeligere frem når man ser på utviklingen over noen år. Et bruk med melkekuer hadde i gjennomsnitt 24 melkekuer i 2013, mens gjennomsnittet var 17 i 2004. De som drev med vinterfôret sau hadde i gjennomsnitt 73 vinterfôrede sauer i 2013, mot 62 sauer ti år tidligere. Blant svin og eggprodusentene har utviklingen i retning større enheter vært enda mer markert.

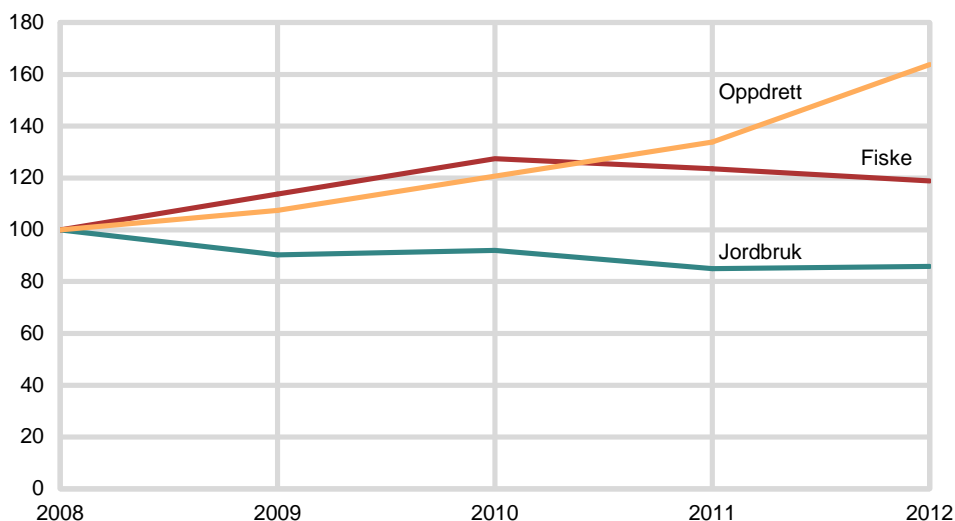
For Møre og Romsdal gikk tallet på jordbruksbedrifter ned fra 2012 til 2013 med om lag 4 prosent. Størst prosentvis nedgang var det i antall gårdsbruk med slaktekyllinger, svin og melkegeit, mens gårdsbruk med høner gikk opp. Til sammen gikk tallet på melkegeiter og slaktekyllinger klart ned, mens tallet på alssvin og slaktesvin gikk opp.

Videre utsikter for primærnæringene

På landsbasis venter vi at bruttoproduktet for primærnæringene samlet sett kan gå litt opp i 2013, målt som årsgjennomsnitt. Utviklingen anslås å bli positiv innen både jordbruk og skogbruk og fiske og fangst, mens utviklingen ventes å bli mer moderat innen fiskeoppdrett, som hadde en klar produksjonsvekst i fjor. I Møre og Romsdal er innslaget av fiske og fangst samt fiskeoppdrett klart høyere enn landsgjennomsnittet. Brutttoproduktet i primærnæringene i fylket samlet er anslått å øke i inneværende år, om enn litt i underkant av landsgjennomsnittet. Det er ventet at bruttoproduktet for primærnæringene kan øke litt også de neste to årene, med en

svakt stigende vekst innen fiskeoppdrett. Vi ser da for oss en utvikling i Møre og Romsdal som ligger omtrent på landsgjennomsnittet.

Figur 3.1. Bruttoprodukt i primærnæringene. Volumindekser for hele landet. Årsgjennomsnitt. 2008=100

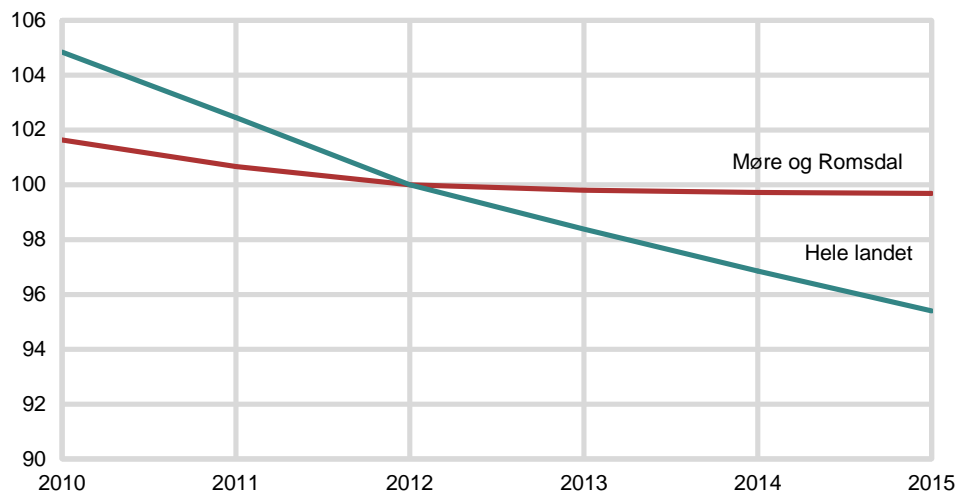
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Sysselsettingen i primærnæringene viser fortsatt nedgang

Sysselsettingen i primærnæringene har falt gjennom en årrekke. Denne tendensen fortsatte de to første kvartalene i 2013 med sysselsettingsnedgang i jordbruk og skogbruk og fiske og fangst og fiskeoppdrett i forhold til så vel samme periode i fjor som til andre halvår i 2012. Fylkesfordelt nasjonalregnskap viser at nær en femtedel av landets sysselsatte innen fiske, fangst og fiskeoppdrett arbeider i Møre og Romsdal. Det er ventet små endringer i sysselsettingen innen fiske og fangst og fiskeoppdrett i år, målt som årsgjennomsnitt, mens det anslås en liten nedgang i jordbruk og skogbruk. Det store innslaget av fiske, fangst og fiskeoppdrett i Møre og Romsdal innebærer at det ligger an til en litt mindre nedgang i sysselsettingen i primærnæringene samlet i fylket sammenlignet med landsgjennomsnittet.

Sysselsettingen i primærnæringene i Norge antas å gå noe ned også til neste år og i 2015, med en liten nedgang i jordbruk og skogbruk, mens det ventes små endringer i sysselsettingen i fiske og fangst og i oppdrettsnæringen. Sysselsettingen i primærnæringene i Møre og Romsdal vil trolig utvikle seg noe mindre negativt enn i landet sett under ett.

Figur 3.2. Sysselsatte personer i primærnæringene. Møre og Romsdal og landsgjennomsnitt. Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

3.2. Industri og bergverksdrift

I 2013 ventes en liten oppgang i industriproduksjonen i landet som helhet. Produksjonen ventes å gå opp også i 2014 og 2015. Etter en økning i industri-sysselsettingen i fjor ventes en svak nedgang i industrisysselsettingen i inne-værende år. I Møre og Romsdal anslås utviklingen i produksjonen og syssel-settingen innen industrien å bli noe bedre enn for landet som helhet i år og de neste to årene. Industriinvesteringene i Møre og Romsdal ventes å gå noe opp både i år, til neste år og i 2015.

Positiv utvikling i industriproduksjonen

Bruttoproduktet i industrien økte i volum med 2,1 prosent for landet som helhet fra 2011 til 2012. Foreløpige sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp med 3,6 prosent i første halvår i år sammenliknet med samme periode i fjor og 1,7 prosent i forhold til andre halvår i 2012. Sesongjusterte KNR-tall viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp med 2,6 prosent fra 1. til 2. kvartal i år, mens tilsvarende endring fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år viste en oppgang på 0,8 prosent. Det var imidlertid klar forskjell i utviklingen for de forskjellige industrinæringene. Produksjon av næringsmidler, trelast og trevarer, papir og papirvarer, tekstiler, kjemiske råvarer, metaller, oljeraffinering samt kjemisk og farmasøytisk industri, møbelindustri og grafisk industri trakk ned fra andre halvår i fjor til første halvår i år, mens produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, verftsindustri og annen transport-middelindustri bidro klart til vekst i industriproduksjonen i den samme perioden.

Norsk industriproduksjon gikk opp med 0,6 prosent fra 2. til 3. kvartal, viser sesongjusterte tall, noe som er litt lavere vekst enn i tidligere kvartaler i 2013. Det var en blandet utvikling i produksjonen mellom næringene. Maskinindustri har fortsatt en klar oppgang i produksjonen, mens det har vært nedgang i viktige næringer som bygging av skip og oljeplattformer samt maskinreparasjon og installasjon. Endringene for maskinreparasjon og installasjon henger sammen med økt internasjonal konkurranse, der flere større oppdrag går til utenlandske verft. Bygging av skip og oljeplattformer hadde derimot ny vekst i produksjonen i september 2013 etter to måneder med nedgang.

En viss bedring i den eksportrettede etterspørselen i år har gitt grunnlag for ny vekst i produksjonen i kjemiske råvarer og ikke-jernholdige metaller. Det var ellers en klar oppgang i næringsmiddelindustri fra 2. til 3. kvartal 2013 på grunn av sterk vekst i produksjonen av fisk og fiskevarer samt produksjon av fôr og fôrvarer.

Norsk industriproduksjon gikk opp med 3,0 prosent fra august 2012 til august 2013, viser kalenderjusterte tall. Sammenliknbare tall fra Eurostat viser at industriproduksjonen i land i eurosonen gikk ned med 2,3 prosent i det samme tidsrommet.

Produksjonen i norsk industri gikk opp med 3,2 prosent fra september 2012 til september 2013, viser virkedagskorrigerede tall. Det var en klar økning i næringer som maskinindustri og bygging av skip og oljeplattformer, mens produksjonen gikk ned i bant annet trelast- og trevareindustri samt papir- og papirvareindustri. Produksjonen gikk også ned i maskinreparasjon og installasjon fra september 2012 til september 2013.

Økt etterspørsel i eksportmarkedet

Statistisk sentralbyrås konjunkturbarometer kartlegger industriledernes vurderinger av konjunktursituasjonen og utsiktene framover.

Konjunkturbarometeret for 3. kvartal 2013 viser moderat økning i industriproduksjonen etter en periode med tilnærmet nøytral utvikling. I tillegg fortsatte sysselsettingen å stige. Høyere ordrebeholdning som en følge av noe større ordretilgang i hjemme- og eksportmarkedet var årsaken til veksten. Utviklingen var særlig positiv i næringer innenfor tradisjonell eksportrettet industri. Svekkelse av kronekursen og

et bedret konjunkturbilde hos viktige handelspartnere forklarer dette. Det registreres også en nedgang i antallet industriledere som oppga at manglende etterspørsel fra eksportmarkedet virket begrensende på produksjonen. Hjemmemarkedsprisene fortsatte å styrke seg, mens fallet i eksportprisene bremses opp.

Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad beregnes til 79,4 prosent i 3. kvartal 2013 og er uendret fra foregående undersøkelse. Gjennomsnittlig antall arbeids måneder som dekkes av ordrebeholdningen var noe lavere enn på samme tid i fjor. Fallende ordretilgang hos leverandører til olje- og gassrelatert virksomhet var hovedårsaken til denne nedgangen, men indikatoren lå fortsatt over det historiske gjennomsnittet for industrien.

Venter ytterligere bedring i 4. kvartal

Generelle utsikter for 4. kvartal 2013 vurderes som bedre, og vedtatte investeringsplaner oppjusteres. Forventninger om vekst i produksjonsvolum, ordretilgang og markedspriser underbygger disse resultatene. *Sammensatt konjunkturindikator* for industrien steg fra 2 til 5 (sesongjustert nettotall) i 3. kvartal 2013. Reduserte lagre av ferdigvarer var hovedårsaken til oppgangen. Dette indikerer at salget har vært større enn forventet.

Større produksjon av innsatsvarer

Produsenter av *innsatsvarer* meldte om økt produksjonsvolum, og sysselsettingen har sluttet å falle. Positiv utvikling i eksportmarkedet var hovedårsaken til denne fremgangen, men forholdene på hjemmemarkedet ser også ut til å bedre seg. Stigende etterspørsel etter kjemiske råvarer forklarer deler av veksten i produksjonsvolumet. I tillegg rapporteres det om noe større aktivitet hos produsenter av blant annet byggevarer. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad for de aktuelle næringene beregnes til 79,0 prosent i 3. kvartal 2013. Resultatet ligger imidlertid godt under det historiske gjennomsnittet. Utsiktene for 4. kvartal 2013 ble vurdert som bedre. Forventning om vekst i ordretilgang og markedspriser støtter denne oppfatningen. Vedtatte investeringsplaner ble imidlertid ikke oppjustert.

Fortsatt høy aktivitet hos produsenter av investeringsvarer

Produsenter av *investeringsvarer* meldte om større produksjonsvolum og ytterligere vekst i sysselsettingen. Imidlertid fortsatte ordrebeholdningen å minke, og færre industriledere meldte at kapasitetsvansker og mangel på kvalifisert arbeidskraft virket begrensende på produksjonen. Fallende ordretilgang både i hjemme- og eksportmarkedet forklarer denne utviklingen. Gjennomsnittlig antall arbeids måneder som dekkes av ordrebeholdningen gikk noe ned, men lå fortsatt godt over det historiske gjennomsnittet for de aktuelle næringene. Et høyere innslag av tjenester hos produsenter av varer til olje- og gassnæringen er trolig en medvirkende årsak til det høye nivået. Blant annet gjelder dette bedrifter innenfor tradisjonell verftsindustri. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad var om lag uendret og beregnes til 82,2 prosent i 3. kvartal 2013. Generelle utsikter for 4. kvartal 2013, vurderes som bedre. Forventning om ytterligere vekst i produksjonsvolumet og sysselsettingen underbygger denne optimismen.

Økt etterspørsel etter konsumvarer

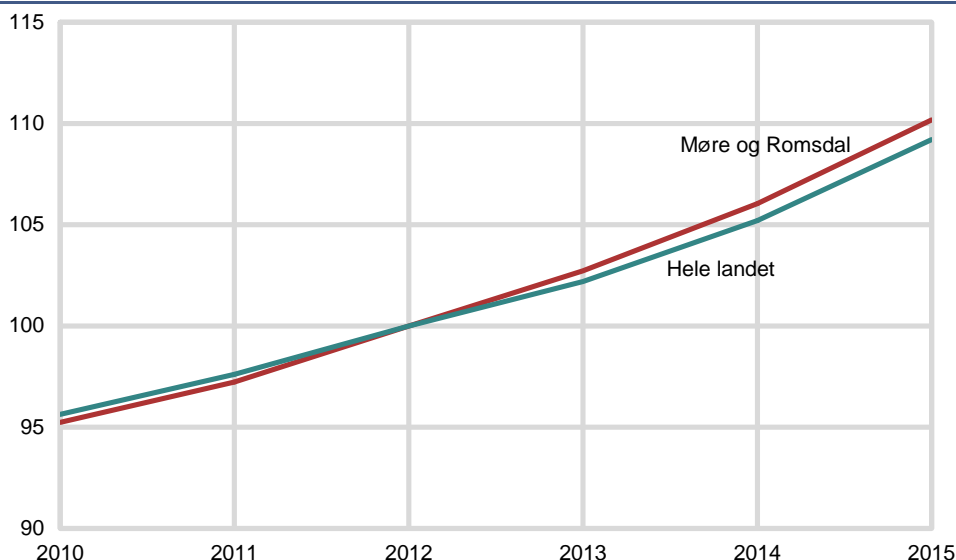
Produsenter av *konsumvarer* meldte om tilnærmet nøytral utvikling i produksjonsvolumet og ytterligere nedgang i sysselsettingen. Imidlertid synes markedsforholdene å bedre seg, og færre industriledere oppgav at manglende etterspørsel virket begrensende på produksjonen. Tendensen var særlig positiv i eksportmarkedet. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad beregnes til 76,7 prosent i 3. kvartal 2013, noe som ligger under det historiske gjennomsnittet for de aktuelle næringene. Utsiktene for 4. kvartal 2013 ble vurdert som bedre, og vedtatte investeringsplaner oppjusteres. Forventninger om vekst i etterspørsel og markedspriser støtter disse resultatene.

Videre utsikter for industrien

Ifølge modellbaserte anslag på årsbasis ventes industriproduksjonen i 2013 totalt sett å gå litt opp sammenliknet med i fjor. Det er produksjon av verkstedsprodukter inklusive skip og plattformer som ventes å trekke klart opp, mens produksjon av konsumprodukter, vareinnsats- og investeringsprodukter, kjemiske råvarer, metaller og treforedlingsprodukter ventes å få en noe svakere utvikling, målt som årgjennomsnitt. Til neste år og i 2015 ventes industriproduksjonen fortsatt å utvikle seg positivt. Dette har i de modellbaserte anslagene sammenheng med fortsatt forventet oppgang innen produksjon av verkstedsprodukter inklusive bygging av skip og plattformer, men også produksjon av konsumprodukter, vareinnsats- og investeringsprodukter og etter hvert også deler av kraftkrevende industri ventes å få en litt bedre produksjonsutvikling enn i år.

Industriproduksjonen i Møre og Romsdal påvirkes til dels av de samme faktorene som for landet som helhet, men er i større grad påvirket av investeringer og etterspørsel fra olje- og gassvirksomheten enn det som er tilfelle for gjennomsnittet for norsk industri. De viktigste næringene for fylket er imidlertid bygging av skip og plattformer, verkstedsindustrien samt produksjon av andre investeringsvarer. Deler av disse næringene har utviklet seg klart bedre enn flere av de øvrige industri-næringene, slik at industriproduksjonen i fylket ventes å utvikle seg bedre enn landsgjennomsnittet for industriproduksjonen samlet i år. Anslagene for industriproduksjonen i 2014 og 2015 ligger også noe over produksjonsutviklingen for industrinæringene på landsbasis.

Figur 3.3. Bruttoprodukt i industri og bergverk i hele landet og Møre og Romsdal. Volumindekser, årgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Fra vekst til svak nedgang i industrisysselsettingen

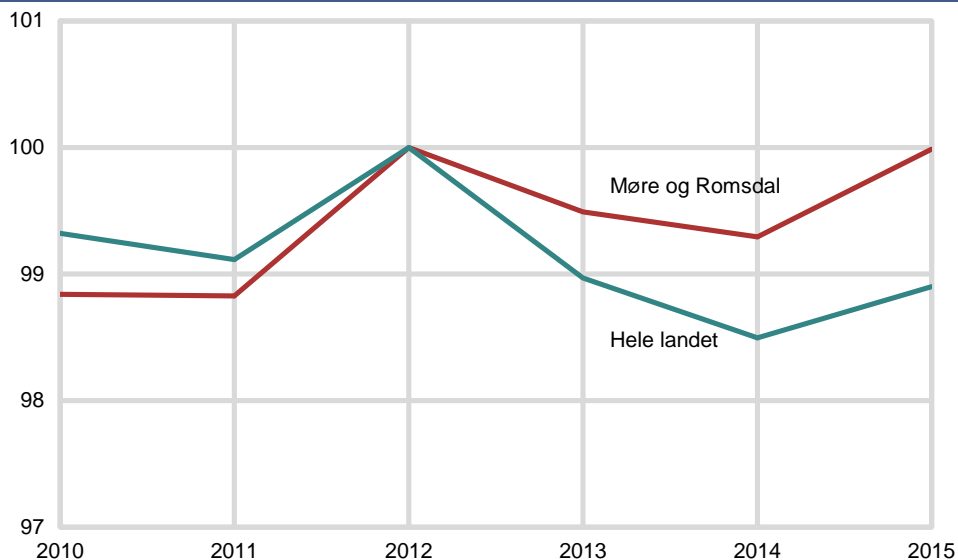
Industrisysselsettingen i Norge gikk noe opp i 2012 etter nedgang i 2009 og 2010 og en nær utflating i 2011. Ifølge sesongjusterte KNR-tall var det en liten nedgang i industrisysselsettingen fra 1. til 2. kvartal i år. Anslagene for inneværende år, målt på årsbasis, indikerer også en svak nedgang i industrisysselsettingen, der sysselsettingen i konsumvareindustri, i produksjon av vareinnsats- og kraftkrevende industri trekker ned, mens sysselsettingen innen verkstedsindustrien, inklusive bygging av skip og plattformer utvikler seg klart bedre. Det ventes en svak utvikling i sysselsettingen i industrien også til neste år mens anslagene for 2015 trekker litt opp.

På årsbasis var det bare en marginal endring i industrisysselsettingen i Møre og Romsdal i 2011, men med en noe sterkere sysselsettingsvekst enn landsgjennomsnittet i fjor. For inneværende år ser det ut til å bli en liten nedgang i industrisysselsettingen i fylket, om enn noe mindre enn for landet som helhet, noe som har

sammenheng med positiv utvikling i industrinæringene som er viktige for fylket, og da spesielt verkstedsindustrien inklusive produksjon av skip og plattformer. De samme næringene samt produksjon av konsumvarer ventes å bidra til at industri- og sysselsettingen utvikler seg noe mindre svakt enn landsgjennomsnittet til neste år og noe bedre enn i landet for øvrig i 2015.

Figur 3.4. Sysselsatte i industri og bergverk i hele landet og i Møre og Romsdal. Årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

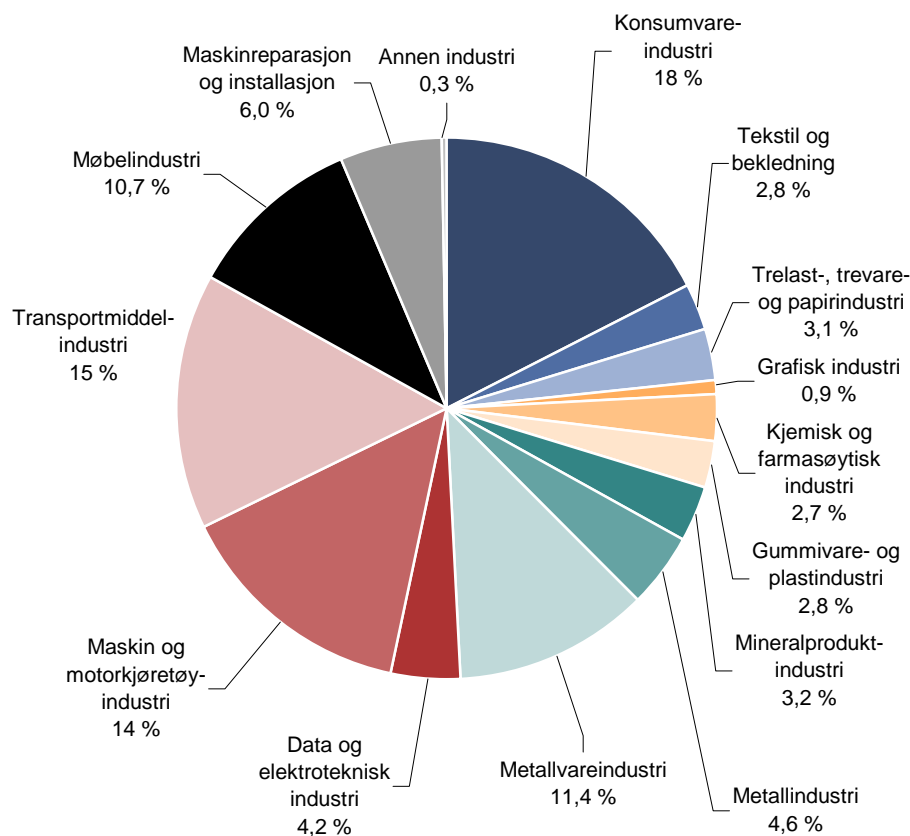
Fordeling av industri- og sysselsettingen i Møre og Romsdal

I de siste årenes konjunkturrapporter for Møre og Romsdal (se Bjørnstad, Hungnes og Stambøl (2010), Hungnes og Stambøl (2011) og Hungnes, Stambøl og Eika (2012)) har vi drøftet de forskjellige hovednæringenes utvikling og betydning i Møre og Romsdal. Industrien klarer til en viss grad å opprettholde sin andel av produksjonen, mens andelen av sysselsettingen jevnt over går noe ned. I 2012 utgjorde industri- og sysselsettingen om lag 15,7 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket mot drøyt 15,9 prosent året før. Noe av forklaringen ligger i at mange industri- og bedrifter foretar forbedringer i organisering, innfører ny teknologi med tekniske forbedringer i produksjonen, slik at behovet for arbeidskraft reduseres. Det foregår også omstillinger i produksjonen der de minst produktive bedriftene har en tendens til å forsvinne og at det relativt sett blir færre arbeidsintensive bedrifter. Noe av denne prosessen har også sammenheng med den næringsmessige sammensetningen.

For å gi en oversikt over hvordan industri- og sysselsettingen fordeler seg på de forskjellige industrinæringene i Møre og Romsdal, har vi i figur 3.5 tatt med en oversikt som viser industrinæringenes andel av fylkets samlede industri- og sysselsetting i 2012 målt etter sysselsatte som bor i Møre og Romsdal.

Konsumvareindustrien, som består av produksjon av næringsmidler og drikkevarer, utgjør den største enkeltnæringen med 18 prosent av den samlede industri- og sysselsettingen. Deretter følger transportmiddelindustrien og maskin- og motorkjøretøyindustrien med henholdsvis 15 og 14 prosent av den totale industri- og sysselsettingen. Det er innenfor disse industrigrenene vi finner mye av verkstedsindustrien, som også omfatter bygging av skip og oljeplattformer. Sysselsetting knyttet til produksjon av metaller og metallvarer utgjør i sum en betydelig del av fylkets industri- og sysselsetting, der metallvareindustrien sysselsetter om lag 11 prosent og metallindustrien om lag 5 prosent av den samlede industri- og sysselsettingen. Møbelindustrien på Sunnmøre bidrar til at denne næringen fortsatt utgjør en betydelig andel av industri- og sysselsettingen i fylket, med om lag 11 prosent. Av de øvrige industrinæringene i Møre og Romsdal er data og elektroteknisk industri den største med en sysselsettingsandel på om lag 4 prosent av fylkets samlede industri- og sysselsetting.

Figur 3.5. Fordeling av sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal i 2012 etter bosted

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal

Etter at industriinvesteringene sank dramatisk gjennom 2009 og 2010, gikk investeringene i industrien noe opp i 2011 og 2012. Tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at oppgangen i industriinvesteringene har fortsatt inn i 2013, og bruttoinvesteringene var noe høyere i første halvår 2013 enn i andre halvår året før. Tall for 1. og 2. kvartal 2013 indikerer at oppgangen i industriinvesteringene fortsetter. Industriinvesteringene ventes ifølge modellbaserte anslag å gå noe opp i år, også målt som årsgjennomsnitt. Til neste år anslås små endringer i industriinvesteringene på landsbasis, som ventes å ta seg noe mer opp i 2015.

Statistisk sentralbyrås investeringsundersøkelse indikerer at de samlede investeringer i industri, bergverksdrift og kraftforsyning i 2013 vil bli om lag like store som i 2012. Datagrunnlaget fra augustundersøkelsen viser at samlede investeringer innenfor industri, bergverksdrift og kraftforsyning i 2013 vil beløpe seg til 42,1 milliarder kroner – målt i løpende verdi. Estimert er nesten identisk med tilsvarende tall for 2012. Anslaget for 2014 antyder 5 prosent vekst i investeringene. Et svært høyt nivå innenfor overføring og distribusjon av elektrisitet forklarer mesteparten av oppgangen. I tillegg forventes det økte investeringer i bergverksdrift.

Anslagene fra den samme undersøkelsen for 2013 viser at samlede investeringer i industrien vil beløpe seg til 19,6 milliarder kroner – målt i løpende verdi. Estimert er om lag like stort som tilsvarende tall for 2012. Nivået holder seg stabilt fordi økte investeringer i blant annet maskinindustri og annen verkstedindustri veier opp for negativ utvikling innenfor næringene metallindustri, næringsmiddel- og drikkevareindustri samt oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri.

Estimert for 2014 fra denne undersøkelsen antyder imidlertid en moderat nedgang i industriinvesteringene. Svakere tall for næringsmiddelindustri, oljeraffinering,

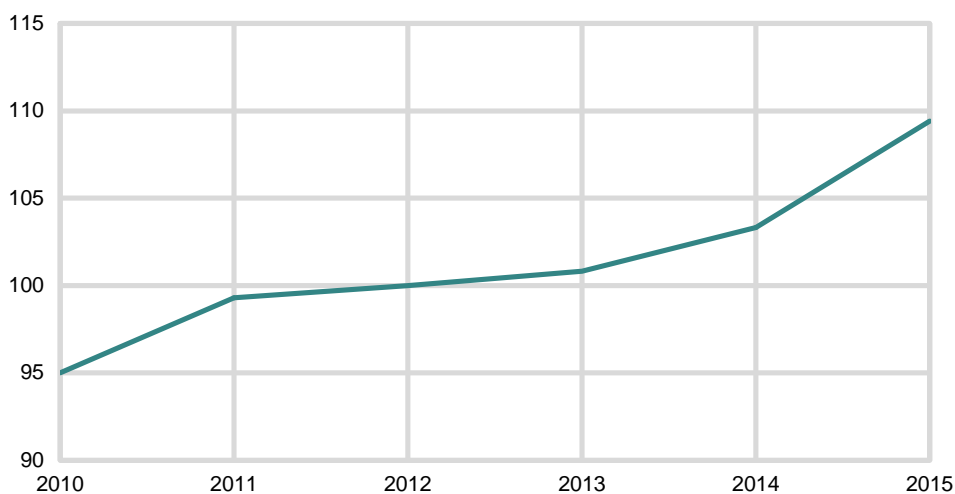
kjemisk og farmasøytisk industri samt bygging av skip og oljeplattformer er hovedårsaken til dette. Imidlertid bidrar høyere anslag for maskinindustri, trelast- og trevareindustri samt annen verkstedindustri til å dempe denne nedgangen. Sesongjusterte tall for kvartalsvise utførte investeringer i industrinæringene steg med 11 prosent fra 1. til 2. kvartal 2013.

Utviklingen i industriinvesteringene i Møre og Romsdal ble noe svakere enn i landet for øvrig i 2012. Anslag for i år viser en økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal, omtrent på linje med eller noe sterkere enn for landsgjennomsnittet. Dette har først og fremst sammenheng med oppgang i investeringene i produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter og i produksjon av verkstedsprodukter, skip og oljeplattformer. Til neste år og i 2015 ventes fortsatt en liten oppgang i industriinvesteringene, blant annet på grunn av forventet fortsatt økning i investeringene i produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter og i verkstedsindustri inklusive produksjon av skip og oljeplattformer. På grunn av sammensetningen av industrinæringene ventes noe sterkere økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal enn for landsgjennomsnittet for de to neste årene sett under ett.

Industriutviklingen i fylket vil være avhengig av hvordan den internasjonale økonomien kommer til å utvikle seg, og da først og fremst for anslagene knyttet til den eksportrettede delen av industrien. Fortsatt høye investeringer i petroleumsvirksomheten ventes imidlertid å bidra positivt og motvirke effektene av fortsatt moderat utvikling i internasjonal økonomi.

En svekket kronkurs vil imidlertid, isolert sett, kunne bedre markedssituasjonen for konkurranseutsatt virksomhet. En analyse foretatt i Stambøl og Jørgensen (2007) konkluderte med at en styrket krone fikk noe større negative virkninger på samlet produksjon og sysselsetting i Møre og Romsdal enn for landet som helhet. Dette fordi fylket har noe mer av sitt næringsliv konsentrert om næringer som ble negativt berørt av en styrket kroneverdi sammenliknet med landsgjennomsnittet. Dette gjelder først og fremst konkurranseutsatt industri, men også delvis for privat tjenesteyting og bygg og anlegg. Selv om sammenhengene ikke er lineære og det økonomiske bildet noe endret siden den gang, er det likevel grunn til å anta at fylket relativt sett kan få noe mer positive effekter på sysselsetting og produksjon når kronkursen går i motsatt retning.

Figur 3.6. Bruttoinvesteringer i industri og bergverk. Landsgjennomsnitt. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013.

3.3. Bygge- og anleggsvirksomheten

Boligprisveksten avtar framover, i følge SSBs siste konjunkturrapport. Det fører til lavere vekst i boligbyggingen. Investeringene i fastlandsnæringene vil derimot trolig stige, og gjør at veksten i samlede investeringer i Fastlands-Norge holder seg.

I Statistisk sentralbyrås makromodell KVARTS påvirkes boligprisene positivt av en økning i husholdningenes disponible inntekter og av lave renter. Videre tas det hensyn til at husholdningenes låneopptak og boligprisene påvirker hverandre gjensidig. De siste to årene har husholdningenes bruttogjeld og boligprisene vokst om lag i samme takt og et par prosentpoeng mer enn veksten i husholdningenes disponible inntekt.

I SSBs Konjunkturtendensene fra mai i år ble det lagt til grunn at et fortsatt lavt rentenivå fører til at veksten i husholdningenes bruttogjeld vil holde seg rundt 8 prosent årlig gjennom hele prognoseperioden. Det vil, sammen med nominell vekst i husholdningenes disponible inntekter på om lag 5 prosent de neste fire årene, bidra til at boligprisene fortsetter å stige framover. Ifølge beregningene vil imidlertid boligprisstigningen avta utover i prognoseperioden etter hvert som veksten i realdisponibel inntekt reduseres og realrenta etter skatt stiger. Statistisk sentralbyrå tror at boligprisveksten vil falle fra i overkant av 6,7 prosent i 2012 til om lag 3 prosent i 2016, slik at realprisveksten på boliger da er i underkant av 1 prosent. For boliginvesteringene betyr dette lavere vekst framover. Statistisk sentralbyrå i Konjunkturtendensene fra mai i år antok en vekst i boliginvesteringene på nær 7 prosent i år, og om lag halvparten i gjennomsnitt for de neste tre årene.

Tabell 3.1. Igangsetting av byggeprosjekter i januar-september 2013. Prosentvis vekst fra samme periode året før

	Møre og Romsdal	Hele landet
Tallet på boliger	11,7	-2,5
Bruksareal, boliger	-4,4	1,6
Bruksareal til annet enn boliger	16,2	-7,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per september 2013

Ifølge foreløpige tall for igangsettingstillatelser var boligbyggingen i de 9 første månedene i år på omtrent samme nivå som i samme periode i fjor. Målt i igangsatte boliger var det en nedgang i igangsatte boliger på 2,5 prosent, mens det i målt i boligareal var en liten oppgang. For Møre og Romsdal viser tallene en økning i igangsatte boliger på 11,7 prosent, men likevel en nedgang målt i antall kvadratmeter. For bruksareal til annet enn boliger viser tallene et kraftig fall i landet som helhet, mens tallene for Møre og Romsdal viser en kraftig økning.

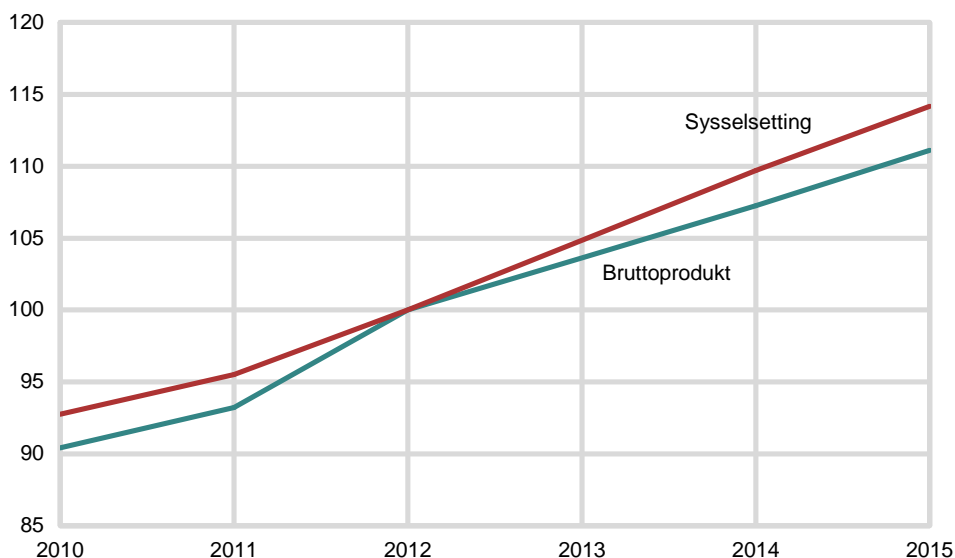
I 2014 blir E136 Vågstrandstunnelen og Rv 70 Oppdølstranda i Møre og Romsdal åpnet etter skredsikring. I Statsbudsjettet for 2014 er det også satt av penger til restarbeider på prosjektet E39 Kvivsvegen i Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Det prioriteres også midler til å fullføre utbedringene av E39 Geitvika – Årset i Møre og Romsdal. Videre foreslås det midler til restarbeider og sluttoppgjør på prosjektet E39 Hjartåberga i Møre og Romsdal. Det er også satt av statlige midler og bompenger til restarbeider på prosjektet E39 Astad – Knutset i Møre og Romsdal, inkludert refusjon til bompengeselskapet.

Arbeidet med Vågstrandstunnelen og Tresfjordbrua fortsetter neste år. Disse prosjektene er delvis bompengefinansiert. Tresfjordbrua fører til en innkorting av E136 på om lag 13 km. Fra Vikebukta til Helland blir veien om lag 22 km kortere. Vågstrandstunnelen ventes åpnet for trafikk i desember 2014, mens Tresfjordbrua ventes åpnet for trafikk høsten 2015.

Ifølge kvartalsvise nasjonalregnskapstall fra august var det 208 100 ansatte i bygge- og anleggsvirksomhet i 2. kvartal i år. Dette var en økning på 0,8 prosent

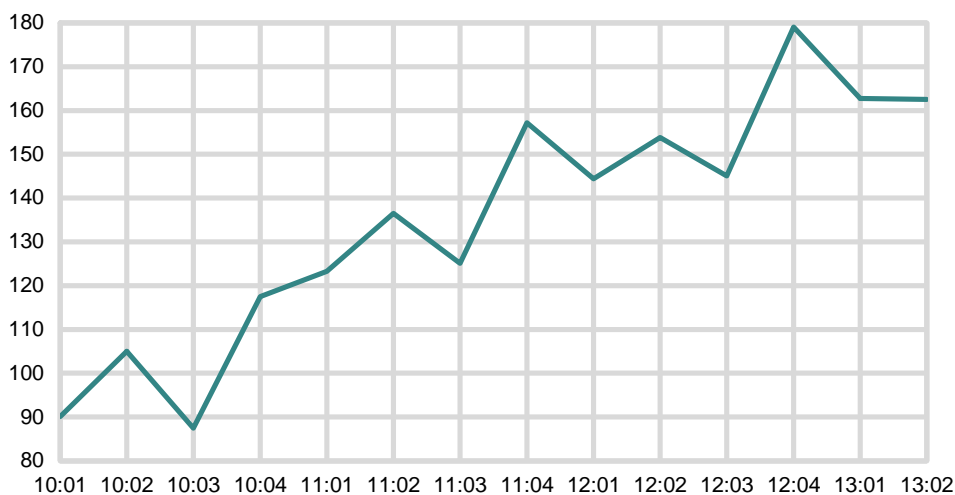
fra kvartalet før, når man korrigerer for normale sesongsvingninger. Sysselsettingen i denne næringen har vært stor de siste årene. I 2011 og 2012 var sysselsetningsveksten på henholdsvis 3,0 og 4,5 prosent, mer enn det doblet av sysselsetningsveksten i Fastlands-Norge som helhet. Statistisk sentralbyrå anslår i konjunkturrapporten fra mai i år en økt vekst i investeringene i fastlandsnæringene framover, fra knappe 1 prosent i år til 4-5 prosent årlig de neste tre årene. For investeringene i Fastlands-Norge innebærer dette at årets vekst på knappe 4 prosent holder seg framover. Det kan legges til rette for fortsatt høy sysselsetningsvekst innen bygg og anlegg.

Figur 3.7. Bruttoprodukt og sysselsetting i bygg- og anleggsvirksomhet. Landsgjennomsnitt. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Figur 3.8. Bruttoinvesteringer i bolig. Hele landet. Sesongjusterte volumindekser, 2010=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.4. Privat tjenesteyting

Det er ventet en produksjonsoppgang i privat tjenesteyting i Møre og Romsdal i inneværende år. Til neste år og i 2015 ventes produksjonsveksten å holde seg godt oppe. Etter en klar sysselsetningsøkning i fjor, ventes sysselsettingen å gå noe mer moderat opp i år, før sysselsetningsveksten igjen ventes å tilta litt i 2014 og 2015. Det ventes små endringer i investeringene i år, mens anslagene viser noe vekst i investeringene i 2014 og 2015.

En dempet økning i produksjonen i Møre og Romsdal i 2013

I privat tjenesteyting opereres det i modellbaserte anslag blant annet med følgende hovednæringer: varehandel, innenriks samferdsel inkl. lufttransport (transport), bank, finansierings- og forsikringsvirksomhet (finansiell tjenesteyting), bolig-tjenester, informasjonstjenester, utleie av forretningsbygg og omsetning og drift av fast eiendom, samt en stor samlegruppe under betegnelsen annen privat tjeneste-produksjon, der forretningsmessig tjenesteyting utgjør den største enkeltnæringen. Av disse er varehandel, finansiell tjenesteyting og forretningsmessig tjenesteyting de største når det gjelder bruttoprodukt. I tillegg viser den løpende statistikken som anvendes delvis andre inndelinger av næringer innenfor privat tjenesteyting, som i for eksempel varehandel, transport, overnattings- og serveringsvirksomhet, post og distribusjonsvirksomhet, informasjon og kommunikasjon, finansierings- og forsikringsvirksomhet, omsetning og drift av fast eiendom, bolig-tjenester, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, forretningsmessig tjenesteyting og kultur, underholdning og annen tjenesteyting.

Etter en produksjonsnedgang i 2010 steg bruttoproduktet i privat tjenesteyting i volum med 2,7 prosent for landet som helhet i 2011 og 3,3 prosent i 2012 sammenliknet med året før. Forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting og finans- og forsikringsvirksomhet som bidro mest til veksten i 2012, mens post og distribusjonsvirksomhet hadde produksjonsnedgang.

Ifølge foreløpige sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap gikk produksjonen i private tjenesteytende næringer opp med om lag 2,4 prosent i første halvår i år sammenliknet med samme periode i fjor, og opp 0,9 prosent sammenliknet med andre halvår i 2012. Det er imidlertid fortsatt en del forskjeller i utviklingen mellom de ulike private tjenesteytende næringene. Forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, informasjon og kommunikasjon, varehandel, overnattings- og serveringsvirksomhet og bolig-tjenester bidro mest til produksjonsveksten, mens post- og distribusjonstjenester, omsetning og drift av fast eiendom og finansierings- og forsikringsvirksomhet hadde mer moderat produksjonsutvikling. De sesongjusterte KNR-tallene viser små endringer i produksjonen i privat tjenesteyting fra 1. til 2. kvartal i inneværende år, mot en oppgang på 0,7 prosent fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. Forretningsmessig tjenesteyting, transport, varehandel og bolig-tjenester bidrar her mest til veksten, men også informasjon og kommunikasjon og overnattings- og serveringsvirksomhet viser positiv produksjonsutvikling, mens post- og distribusjonsvirksomhet, finansierings- og forsikringsvirksomhet, omsetning og drift av fast eiendom og kultur, underholdning og annen tjenesteyting viser en svak nedgang i produksjonen fra 1. til 2. kvartal i år.

Anslag for inneværende år indikerer en fortsatt oppgang i produksjonen i privat tjenesteyting, målt som årsgjennomsnitt, om enn med noe lavere vekst enn i fjor. Til neste år og i 2015 ventes veksten i produksjonen fortsatt å vokse klart.

Møre og Romsdal hadde en produksjonsutvikling i privat tjenesteyting som lå litt i underkant av landsgjennomsnittet i fjor. Produksjonsutviklingen i næringen ventes i inneværende år å bli omtrent som i landet for øvrig eller noe svakere. Både til neste år og i 2015 anslås den samlede produksjonen i privat tjenesteyting å utvikle seg på linje med landsgjennomsnittet.

Noen utvalgte korttidsindikatorer viser dels positiv og dels negativ utvikling i Møre og Romsdal i inneværende år, og varierer noe i styrke sammenliknet med tilsvarende utvikling i landet sett under ett. Målt i antall overnattinger de første ni månedene i år sammenliknet med tilsvarende periode i fjor, viser hotellovernattingene en nedgang i Møre og Romsdal på 3,7 prosent, mens tilsvarende tall året før viste en økning på 5,4 prosent. Utviklingen er svakere enn tilsvarende tall på landsbasis, som i de ni første månedene i år viser en nedgang på 0,4 prosent fra samme periode i fjor. Omsetningsstatistikken for varehandelen viser en vekst for Møre og Romsdal de første seks månedene i år i forhold til tilsvarende periode i fjor, men litt svakere vekst enn året før. Tilsvarende tall for landet som helhet viser også en litt svakere oppgang i år enn i fjor, og noe lavere vekst enn i Møre og Romsdal.

Tallet på førstegangsregistrerte nye personbiler i fylket har gått ned med 8 prosent i årets ni første måneder sammenliknet med samme periode i fjor. Dette er klart svakere utvikling enn året før, da fylket hadde en tilsvarende vekst i salget av nye personbiler på 6,7 prosent. Tilsvarende tall for landet som helhet viser en vekst i førstegangsregistrerte nye personbiler de ni første månedene i år på 1,5 prosent i forhold til samme periode i fjor, noe som er omtrent på linje med utviklingen i 2012.

Når det gjelder utviklingen i mer generelle indikatorer, som berører flere næringer enn kun privat tjenesteyting, ligger fylket litt svakere an enn landsgjennomsnittet når det gjelder åpnede konkurser. Det var en økning i antall åpnede konkurser på drøyt 25 prosent fra perioden januar til september i fjor til samme periode i år, mot en oppgang på drøyt 24 prosent fra året før i tilsvarende periode i fjor. Landstallene viser imidlertid en oppgang i antall åpnede konkurser de første ni månedene i år på nær 21 prosent sett i forhold til samme periode i fjor. Skatteinnbetalingene i fylket de ni første månedene i år var litt lavere enn året før med en økning på 5,1 prosent fra samme periode i fjor. Dette er litt under veksten i landsgjennomsnittet når skatteinntekter fra kontinentalsokkelen holdes utenfor.

Tabell 3.2. Endring i korttidsindikatorer i prosent fra samme periode året før

	Møre- og Romsdal	Hele Landet
Omsetningsstatistikk for varehandel		
(1-3. termin 2013)	2,4	1,3
Førstegangsregistrerte nye personbiler		
(Januar - september 2013)	-8	1,5
Hotellstatistikk, antall overnattinger		
(Januar - september 2013)	-3,7	-0,4
Skatteregnskapsstatistikk		
Innbetaling og fordelt skatt.		
(Januar - september 2013)	5,1	5,3
I alt inkl. Kontinentalsokkelen		4,1
Åpnede konkurser		
(Januar - september 2013)	25,2	21,1

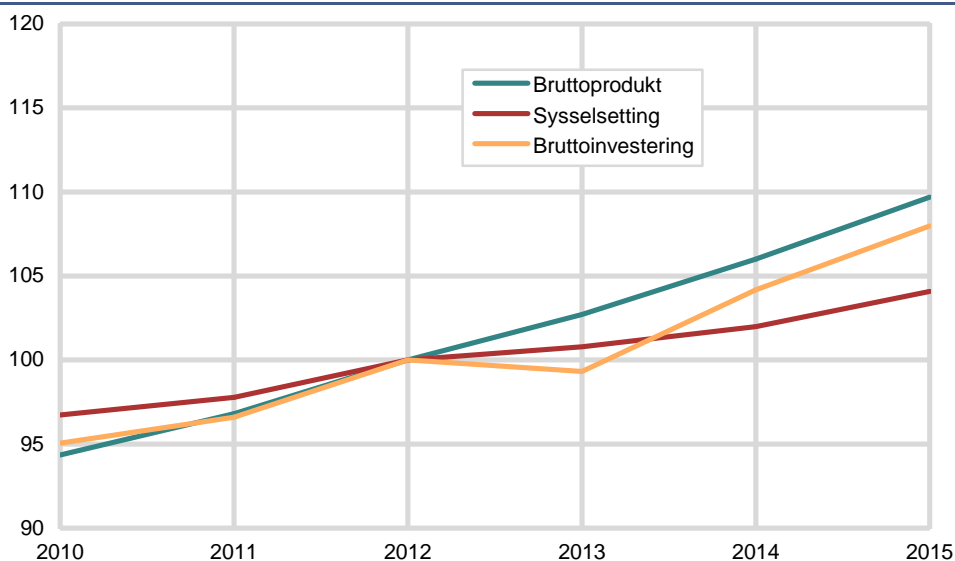
Etter en klar sysselsettingsøkning i fjor, ser det ut til at bedriftene innen privat tjenesteyting i fylket samlet sett får en noe svakere oppgang i antall sysselsatte i år, men omtrent på linje med vekstprosenten for landsgjennomsnittet. Det er fortsatt sysselsettingsøkning i de fleste næringer innen privat tjenesteyting, med størst vekst innenfor forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, overnattings- og serveringsvirksomhet, transport, finansierings- og forsikringsvirksomhet, kultur, underholdning og annen tjenestevirksomhet og omsetning og drift av fast eiendom, mens en næring som post og distribusjonsvirksomhet viser negativ sysselsettingsutvikling.

Til neste år og i 2015 anslås sysselsettingsutviklingen innenfor privat tjenesteyting samlet sett å kunne trekke ytterligere litt opp, med forventet positiv sysselsettingsutvikling innen forretningsmessig tjenesteyting, varehandel, innenriks samferdsel

og utleie av forretningsbygg, omsetning og drift av fast eiendom. Det er ventet at utviklingen i Møre og Romsdal vil bli omtrent som i landet for øvrig både neste år og i 2015.

Figur 3.9. Privat tjenesteyting. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Etter en klar oppgang i bruttoinvesteringene i privat tjenesteyting i fjor, ventes det små endringer i de samlede investeringene i næringen i inneværende år. Neste år og i 2015 ventes det igjen en oppgang i investeringene i privat tjenesteyting.

Investeringene går opp i enkelte av næringene innenfor privat tjenesteyting i år, spesielt innenfor finansierings- og forsikringsvirksomhet, som hadde en liten nedgang i investeringene i fjor, men også i varehandel og boligjenester. I forretningsmessig tjenesteyting, overnattings- og serveringsvirksomhet og faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting er utviklingen i investeringene klart mer moderate i år etter en meget klar vekst i fjor. Investeringene ventes å ta seg noe opp igjen i forretningsmessig tjenesteyting, innenriks samferdsel og utleie av forretningsbygg og drift av fast eiendom til neste år og i 2015, og samtidig holde seg godt oppe i finansierings- og forsikringsvirksomhet og varehandel. Investeringene i Møre og Romsdal ventes å utvikle seg litt svakere enn landsgjennomsnittet i år, men omtrent på linje med i landet for øvrig i de neste to årene.

Fordeling av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringer

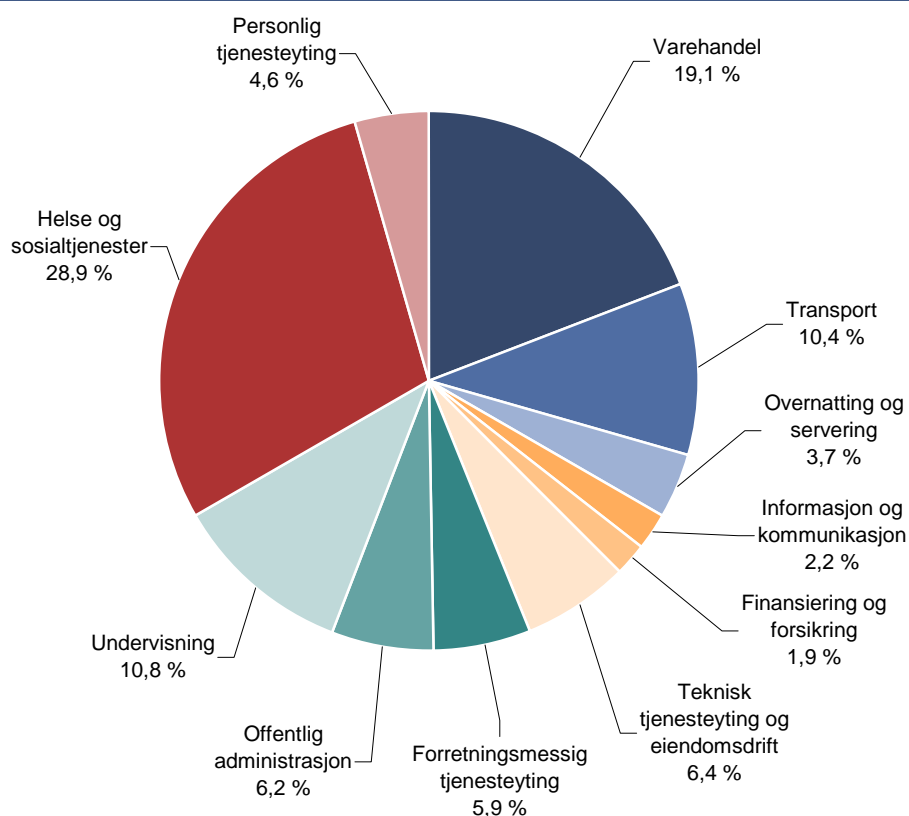
I de siste årenes konjunkturrapporter har vi drøftet de forskjellige næringenes utvikling og betydning i Møre og Romsdal (se Bjørnstad, Hungnes og Stambøl (2010), Hungnes og Stambøl (2011) og Hungnes, Stambøl og Eika (2012)). Trenden er at de tjenesteytende næringene utgjør en økende andel av produksjonen, men spesielt andelen av sysselsettingen, som i 2012 utgjorde om lag 69 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket når vi holder næringer som vann- og kraftforsyning og avfallshåndtering utenfor tjenesteytende virksomhet. Noe av forklaringen ligger i at en del bedriftsrettede tjenester, som tidligere om årene er blitt utført internt i industribedriftene, er skilt ut som egne enheter, og deretter blir definert som privat tjenesteyting. I tillegg kommer utvidelser av eksisterende tjenesteytende virksomheter og en rekke nyetableringer av bedrifter som utfører tjenester både for det øvrige næringslivet, men også for en stadig økende folketall i fylket.

For å gi en oversikt over hvordan sysselsettingen i tjenesteytende næringer fordeler seg på de forskjellige tjenesteytende funksjonene i Møre og Romsdal, har vi i figur 3.10 tatt med en oppdatert oversikt som viser de tjenesteytende næringenes andel av fylkets samlede sysselsetting i tjenesteytende næringer i 2012 målt for syssel-

satte som har Møre og Romsdal som bostedsfylke. Det er her tatt med tall både for den private og offentlige tjenesteytingen, der den siste er representert gjennom offentlig administrasjon, og størstedelen av helse- og sosialtjenestene og undervisning. Helse- og sosialsektoren utgjør, som året før, den største enkeltnæringen, med om lag 29 prosent av den samlede tjenesteytende sysselsettingen. Deretter følger varehandelen med om lag 19 prosent, mens undervisning og transporttjenester utgjør henholdsvis om lag 11 og 10 prosent av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringene. Mye av den framvoksende delen av produsentrettet tjenestevirksomhet er å finne i næringene finansiering og forsikring, teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og informasjon og kommunikasjon. Samlet sett sysselsatte disse næringene drøyt 16 prosent av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringene i 2012.

Figur 3.10. Fordeling av sysselsettingen i tjenesteytende næringer i Møre og Romsdal i 2012 etter bosted

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.5. Offentlig tjenesteyting

Det blir vekst i både bruttoproduktet og sysselsettingen i offentlig forvaltning i år, omtrent på linje med veksten i fjor. Produksjonen ventes å øke også til neste år og i 2015, omtrent på linje med i år. Det samme ventes for sysselsettingen, om enn noe mer moderat. Investeringene i fylket ventes å øke både i år og de neste to årene.

Positiv utvikling i produksjonen for Møre og Romsdal i 2013

Det var en økning på 1,9 prosent i bruttoproduktet i offentlig forvaltning for landet som helhet i 2012 sammenliknet med året før. Dette fordelte seg på 1,8 prosent oppgang i statsforvaltningen og 2 prosent økning i kommuneforvaltningen. Ifølge foreløpige sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) økte bruttoproduktet i offentlig forvaltning målt i faste priser med 2 prosent i første halvår i 2013 sammenliknet med samme periode året før, og med 1,2 prosent sammenliknet med andre halvår 2012. Brutttoproduktet i statsforvaltningen og kommuneforvaltningen økte omtrent like mye over disse periodene. Det var en klar

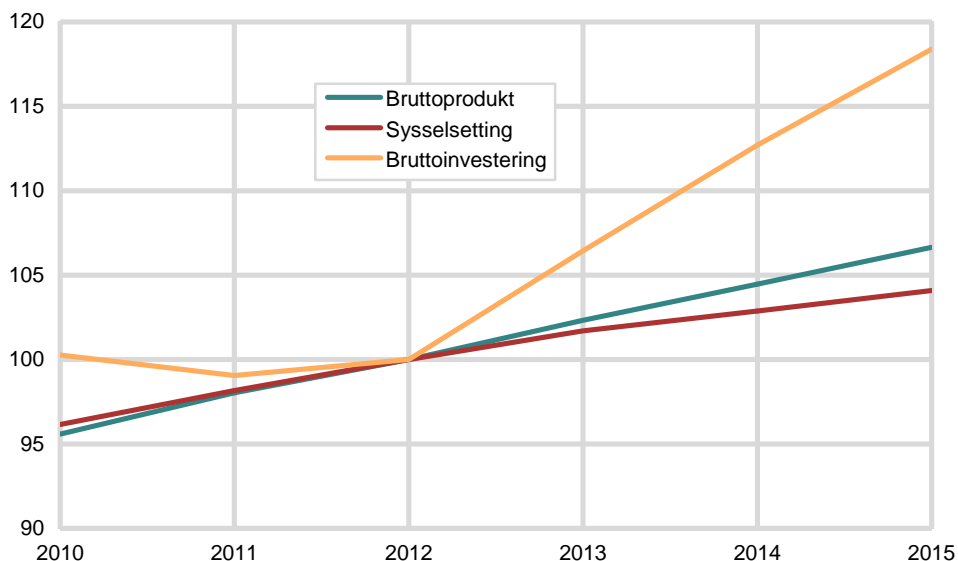
økning i offentlig administrasjon, mens veksten i helse- og sosialtjenester og undervisningssektoren var noe mer moderat. Sesongjusterte KNR-tall viser at kommuneforvaltningen har en vekst i bruttoproduktet fra 1. til 2. kvartal i inneværende år på 0,6 prosent, mens produksjonen i statsforvaltningen økte med 0,3 prosent i samme periode.

Produksjonen i offentlig forvaltning samlet er anslått å øke med 2,3 prosent i 2013 for landet som helhet og for Møre og Romsdal. Til neste år og i 2015 ventes veksten i produksjonen å utvikle seg omtrent som i år eller litt lavere.

Det ser ut til å bli en noe sterkere utvikling i investeringene i offentlig forvaltning samlet på landsbasis i år enn i fjor, noe som har sammenheng med en klar nedgang av investeringene i forsvaret i fjor etter mottak av en fregatt året før. Justert for investeringer i forsvaret ventes investeringene i statsforvaltningen å bli noe lavere i år enn i fjor, mens anslagene viser sterkere vekst i investeringene i kommunal forvaltning enn i fjor, men slik at investeringene i både statlig og kommunal sektor ventes å utvikle seg omtrent likt fra i fjor til i år.

Økte investeringer i både offentlig administrasjon, undervisning og helse- og sosialtjenester bidrar til å holde investeringene i Møre og Romsdal godt oppe. En forholdsvis lik utvikling i investeringene i kommuneforvaltningen som i statsforvaltningen fører til at investeringene for offentlig sektor samlet i fylket ventes å bli noe bedre enn for landsgjennomsnittet i år. For de neste to årene ventes utviklingen i de samlede investeringene i offentlig forvaltning i Møre og Romsdal å bli omtrent på linje med eller litt lavere enn i inneværende år, med litt svakere vekst enn landsgjennomsnittet, noe som har sammenheng med anslag om litt sterkere investeringsvekst i statsforvaltningen enn i kommuneforvaltningen.

Figur 3.11. Offentlig forvaltning. Bruttoproduct, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Det ser ut til at det blir en økning i sysselsettingen i offentlig forvaltning på landsbasis, med en anslått oppgang på om lag 1,7 prosent for inneværende år, som er omtrent på linje med i fjor. Det er ventet små forskjeller i oppgangen i den kommunale tjenesteproduksjonen og den statlige forvaltningen. Antall sysselsatte i den kommunale tjenesteproduksjonen i Møre og Romsdal er klart mer omfattende enn den statlige, slik at utviklingen i kommunal sektor er av størst betydning for sysselsettingsutviklingen i offentlig forvaltning samlet. Sysselsettingsveksten anslås å bli omtrent den samme i fylket som på landsbasis, med en anslått vekst i inneværende år på nær 1,7 prosent. Sysselsettingsutviklingen i første halvår i år har vært noe sterkere innenfor offentlig administrasjon enn i helse- og sosialtjenester

og undervisning. Til neste år og i 2015 er det ventet at sysselsettingen i offentlig forvaltning fortsatt utvikler seg positivt, om enn svakere enn veksten anslått for inneværende år, men omtrent som i landet for øvrig eller litt sterkere.

Noen finansielle indikatorer

Netto driftsresultat viser hva kommunene og fylkeskommunene sitter igjen med av driftsinntekter når alle driftsutgifter inkludert netto renteutgifter og låneavdrag er trukket fra. Netto driftsresultat kan enten brukes til finansiering av investeringer eller avsettes til senere bruk. I følge Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi bør netto driftsresultat over tid ligge på om lag 3 prosent av driftsinntektene for kommunesektoren samlet. Kommunene i Møre og Romsdal hadde i 2012 i gjennomsnitt et netto driftsresultat på 1,7 prosent av driftsinntektene. Landsgjennomsnittet for kommunene inkludert Oslo var 2,7 prosent. Møre og Romsdal fylkeskommune hadde i 2012 et netto driftsresultat på 2,4 prosent av driftsinntektene. Landsgjennomsnittet utenom Oslo var 5,2 prosent.

Netto lånegjeld viser kommunenes og fylkeskommunenes langsiktige gjeld fratrukket totale utlån (videreformidling av lån) og ubrukte lånemidler. Netto lånegjeld anses å være det målet som gir best uttrykk for den gjelden som må dekkes av kommunenes ordinære inntekter. Kommunene i Møre og Romsdal hadde i gjennomsnitt 44 944 kroner per innbygger i netto lånegjeld i 2012. Landsgjennomsnittet var 36 213 kroner per innbygger. Netto lånegjeld for fylkeskommunen var 11 212 kroner per innbygger, mens landsgjennomsnittet lå på 7 241 kroner.

Økonomiske rammer og noen foreslåtte bevilgninger for 2014

I forslaget til statsbudsjett fra den forrige regjeringen er det lagt opp til en inntektsvekst i kommunal- og fylkeskommunal sektor for 2014. I kommuneproposisjonen 2014 la regjeringen opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på mellom 6 og 6,5 milliarder kroner i 2014. Det ble varslet at mellom 5 og 5,5 milliarder kroner av veksten ville være frie inntekter. Den forrige regjeringen legger opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter i 2014 på 7,7 milliarder kroner, tilsvarende 2 prosent. Veksten er 1,2 milliarder kroner høyere enn øvre grense i det varslede vekstintervallet i kommuneproposisjonen. Av veksten er 5,2 milliarder kroner frie inntekter. Det tilsvarer en realvekst i frie inntekter på 1,7 prosent. Veksten er regnet fra anslått inntektsnivå i 2014 i revidert nasjonalbudsjett 2014.

Veksten i frie inntekter foreslås i statsbudsjettet fordelt med 4,3 milliarder kroner til kommunene og 0,9 milliarder kroner til fylkeskommunene. Av veksten i frie inntekter til kommunene er 180 millioner kroner begrunnet i behovet for en særskilt styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Av veksten i frie inntekter til fylkeskommunene er 500 millioner kroner begrunnet i behovet for fornying og opprusting av fylkesveiene.

Regnet i forhold til nåværende anslag på regnskap for 2013 innebærer budsjettforslaget en reell økning i kommunesektorens samlede inntekter i 2014 på 5,9 milliarder kroner. Realveksten i de frie inntektene regnet på samme måte anslås til vel 3,3 milliarder kroner. Veksten blir lavere når den regnes fra nåværende anslag på regnskap enn når veksten regnes fra inntektsanslaget for 2013 i revidert nasjonalbudsjett for 2013. Det skyldes at anslaget for kommunesektorens skatteinntekter i 2013 nå er oppjustert med 1,8 milliarder kroner.

Veksten i frie inntekter i 2014 må sees i sammenheng med kommunesektorens anslåtte merutgifter knyttet til befolkningsutviklingen. Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi utarbeider anslag for merutgifter for kommunesektoren knyttet til den demografiske utviklingen. Beregningene forutsetter at dekningsgrad, standard og produktivitet i tjenesteytingen er uendret. Beregninger utført av beregningsutvalget i februar 2013, indikerer at kommunesektoren kan få merutgifter i 2014 på om lag 3,3 milliarder

kroner knyttet til den demografiske utviklingen. Dette er utgifter som må dekkes av kommunesektorens samlede inntekter. Kommunal- og regionaldepartementet anslår at om lag 2,8 milliarder kroner av dette må dekkes av kommunesektorens frie inntekter, mens om lag 0,5 milliarder kroner blir kompensert gjennom øremerkede tilskudd og gebyrinntekter.

Ifølge forslaget til statsbudsjett for 2014 anslås kommunene i Møre og Romsdal samlet sett å få en nominell vekst i de frie inntektene på 4,6 prosent i 2014. Dette er 0,1 prosentpoeng lavere enn anslagene på landsbasis. Møre og Romsdal fylkeskommunen anslås å få en vekst på 4,8 prosent. Dette er 0,2 prosentpoeng høyere enn anslagene på landsbasis.

Sammenliknet med anslag på regnskap i 2013 er veksten i kommunenes frie inntekter i 2014 på 4,1 prosent, mens kommunene i Møre og Romsdal anslås samlet sett å få en nominell vekst i de frie inntektene på 4 prosent. Møre og Romsdal fylkeskommune anslås å få en nominell vekst i de frie inntektene på 4,2 prosent regnet fra anslag i regnskap 2013, noe som er 0,2 prosentpoeng høyere enn landsgjennomsnittet på 4 prosent.

Det foregår for øvrig en del større prosjektarbeider i Møre og Romsdal, og da spesielt innen vegsektoren. Den forrige regjeringen har blant annet foreslått å bevilge 18,9 millioner kroner til E39 Kvivsvegen. Prosjektet ble åpnet for trafikk i september 2012. Midlene i 2014 vil gå til restarbeider og sluttoppgjør. Prosjektet omfatter omlegging av E39 i ny trasé gjennom Kniven, med vel 17 kilometer ny vei fra Grodås i Hornindal kommune i Sogn og Fjordane til Geitvika i Volda kommune i Møre og Romsdal. En om lag 6,5 kilometer lang tunnel, tre korte tunneler og to bruer inngår også i prosjektet. Prosjektet gir ferjefri riksveg mellom Nordfjord og Sunnmøre og knytte sammen en større bo- og arbeidsmarkedsregion.

66 millioner kroner er foreslått som statlig bevilgning til skredsikringsprosjektet E39 Hjartåberga i Volda kommune. Prosjektet åpnes for trafikk i desember i år. De foreslåtte midlene går til restarbeider og sluttoppgjør.

For 2014 er det prioritert midler til å fullføre utbedringen av E39 på strekningen Geitvika – Årset. Innenfor forslaget til riksveginvesteringer i 2014 er det satt av midler til døgnhvileplass for tungtrafikken på E39 ved Digernes.

For prosjektet E39 Astad – Knutset i Gjemnes kommune er det satt av statlige midler til restarbeider og sluttfinansiering, medregnet tilbakebetaling til bompengeselskapet.

604 millioner kroner er til sammen foreslått til prosjektet E 136 Tresfjordbrua og E136 Vågstrandstunnelen. Av de foreslåtte midlene i 2014 forutsettes 298 millioner kroner stilt til disposisjon av bompengeselskapet.

Prosjektet Tresfjordbrua i Vestnes kommune omfatter bygging av om lag 2,8 kilometer ny vei. Selve broen er på 1,2 kilometer. Tresfjordbrua fører til en innkorting av E136 på om lag 13 kilometer. Fra Vikebukta til Helland, som er kommunesentrum i Vestnes kommune, blir innkortinga om lag 22 kilometer. Prosjektet Vågstrandstunnelen i Rauma kommune omfatter en om lag 3,6 kilometer lang tunnel og om lag 1,2 kilometer ny vei i dagen. Anleggsarbeidene tok til høsten 2012, og Vågstrandstunnelen ventes åpnet for trafikk i desember 2014, mens Tresfjordbrua ventes åpnet høsten 2015.

På E136 er det satt av statlige midler til trafikksikkerhetstiltak i Tresfjorden og til utbedring av Hjelvikbruene.

På riksveg 658 Gjørund – Røysa i Giske kommune legges det opp til å starte bygging av gang- og sykkelvei med forskutterte midler fra Avinor AS.

240 millioner kroner er foreslått for å videreføre prosjektet "Riksveg 70 Oppdølstranda" i Sunndal kommune. Prosjektet omfatter en 9 kilometer lang strekning, der 7,6 kilometer skal legges i tunnel. Anleggsarbeidene startet i august 2011, og prosjektet ventes åpnet for trafikk sommeren 2014.

Av andre prosjekter av betydning for Møre og Romsdal foreslår den forrige regjeringen å øke bevilgningen til skogvern med 100 millioner kroner til 331 millioner kroner. Bevilgningen vil muliggjøre vern av en rekke nye frivillig vern områder i 2014, inkludert skog i Møre og Romsdal som er aktuell for vern.

Den forrige regjeringen foreslår et tilskudd til utjevning av overføringstariffer på totalt 120 millioner kroner. Utjevningsordningen gjør at nettselskapene reduserer nettleien i de områder av landet med høyest nettkostnader. Foreløpige beregninger viser at enkelte distribusjonsnett i Møre og Romsdal vil omfattes av ordningen i 2014.

Den forrige regjeringen foreslår også å øke støtten til infrastruktur i Nofima med 5 millioner kroner i 2014. Nivået på infrastrukturstøtten for 2015 og senere vil kunne bli endret når det er gjennomført en samlet vurdering av drift og finansiering for alle stasjonene som Havforskningsinstituttet og Nofima disponerer.

Den forrige regjeringen foreslår dessuten en bevilgning på om lag 130,3 millioner kroner for 2013 (125,2 millioner kroner i 2013) til regional utvikling, inkludert midler til kommunale og regionale næringsfond. Inkludert er også en skjønnstildeling til fylker med regioner og lokalsamfunn med store omstillingsutfordringer, samt midler for deltakelse i Småkommuneprogrammet.

Regjeringen har fra 2007 gjeninnført ordningen med regionalt differensiert arbeidsgiveravgift. De områdene som ikke har fått gjeninnført 2003-satsene fullt ut, blir kompensert. Regjeringen foreslår derfor at fylket får tildelt kompensasjon for økt arbeidsgiveravgift. Midlene blir fordelt først når departementet har beregnet forventet fylkesvis kostnadsøkning for 2013.

For øvrig foreslår den forrige regjeringen en bevilgning til undervisningssektoren i Møre og Romsdal til neste år på 187,3 millioner kroner til Høgskolen i Molde, 299,5 millioner kroner til Høgskolen i Volda og 225,5 millioner kroner til Høgskolen i Ålesund. Økningen i bevilgningene skal blant annet dekke etablering av til sammen 100 nye studieplasser, fordelt på 15 studieplasser ved hver av høgskolene i Molde og Volda og 70 studieplasser ved høgskolen i Ålesund.

4. Befolkningsutvikling og arbeidsmarked

Fortsatt klar økning i folketallet

Tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk viste en økning i folketallet på nesten 2 800 personer for Møre og Romsdal fra 1. januar 2012 til 1. januar 2013. Med dette ble befolkningsveksten i 2012 litt sterkere enn i året før, da folketallet økte med litt over 2 700 personer. Vi må helt tilbake til 1953 for å finne en større befolkningsøkning i fylket. Foreløpige tall for første halvdel av 2013 viser at det fortsatt er en klar vekst i folketallet, om enn noe lavere vekst enn i samme periode året før. Antall innbyggere i fylket passerte ifølge foreløpige tall 260 000 i løpet av første halvår i år. Møre og Romsdal er fortsatt det syvende største fylke i Norge. Fylket hadde et fødselsoverskudd (antall fødte minus antall døde) på om lag 560 personer i 2012, mens en innenlandsk netto utflytting fra fylket fortsatt trekker i motsatt retning. I 2012 var en rekordhøy netto innvandring fra utlandet mer enn stor nok til å kompensere for det innenlandske flyttetapet, og slik at Møre og Romsdal fikk en rekordstor positiv samlet netto innflytting.

Med dette bidro den samlede flytteprosessen til klar økning i folketallet i 2012, noe som også var tilfelle året før. Foreløpige tall for første halvdel av 2013 viser at nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg høy, om enn litt lavere enn i samme periode året før. Den innenlandske nettoinnflyttingen er imidlertid fortsatt negativ, men omtrent på nivå med eller svakt høyere enn tilsvarende nettoutflytting i første halvår i fjor. Beregninger med Statistisk sentralbyrås regionale modell REGARD indikerer en fortsatt vekst i folketallet i fylket i både inneværende år og til neste år. Det samme viser tall fra Statistisk sentralbyrås regionale befolkningsfremskrivninger. For landet som helhet har det også vært en klar økning i nettoinnvandringen fra utlandet, og etter at nettoinnvandringen gikk noe ned i 2009 sammenliknet med året 2008, har nettooverskuddet fra innvandringen vært klart økende igjen, med en rekordhøy netto innvandring til landet i 2012 på over 47 300 personer. Blant fylkene hadde Møre og Romsdal den tredje største nettoinnvandringen til Norge i 2012 målt i forhold til innbyggertallet, bare forbigått av Finnmark og Rogaland.

Ifølge endelige tall viste 27 av kommunene i Møre og Romsdal vekst i folketallet i 2012, mens de øvrige 9 kommunene hadde nedgang i innbyggertallet. Året før viste hele 28 av fylkets kommuner vekst i folketallet. Klart sterkest vekst i folketallet ble observert i Ålesund, men også kommunene Molde, Kristiansund, Giske, Sula, Volda, Fræna og Herøy hadde en klar folketilvekst i året som gikk. Vanylven og Halså var kommunene med størst nedgang i folketallet.

Foreløpige tall for første halvdel av 2013 viser at 19 av kommunene har registrert vekst i folketallet, mens to kommuner hadde nullvekst og 15 kommuner viser nedgang i folketallet. Av kommunene har Ålesund fortsatt den klart sterkeste veksten i folketallet, etterfulgt av Kristiansund og Molde, mens Tingvoll og Vanylven har størst nedgang.

Innvandringen bidrar til at samlet netto innflytting blir klart positiv

Møre og Romsdal har gjennom en årrekke hatt netto utflytting til andre regioner i Norge. I alle årene etter 2006 har en positiv netto innvandring fra utlandet bidratt med stadig flere personer inn til fylket enn det som ble tapt gjennom den innenlandske nettoutflyttingen, slik at samlet netto innflytting er blitt klart positiv og stadig økende. Møre og Romsdal er for øvrig også det fylket i landet som har hatt klart sterkest prosentvis økning i nettoinnvandringen de siste årene (se Stambøl, 2013)

Tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk viste en samlet netto innflytting til fylket på 2 210 personer i 2012, mot 2 067 personer året før. Av dette utgjorde det innenlandske flyttetapet snaut 890 personer i 2012, mot drøyt 760 personer året

før. Netto innvandring fra utlandet var i 2012 på nesten 3 100 personer, som er en oppgang på over 260 personer fra året før.

Foreløpige tall for årets seks første måneder viser at Møre og Romsdal hadde en samlet netto innflytting på 773, som er en nedgang på over 400 personer fra samme periode året før. Bak tallene ligger et fortsatt innenlandsk nettoflyttetap på om lag 360 personer, mot litt over 260 personer året før. Flyttebalansen med utlandet viste et overskudd på drøyt 1 130 personer, som er en nedgang fra et innvandringsoverskudd på drøyt 1 450 personer i samme periode i 2012. De foreløpige tallene indikerer at Ålesund, Kristiansund, Molde, Ulstein, Giske, Fræna og Sula hadde den største samlede netto innflyttingen i første halvdel av 2013, mens Volda og Tingvoll hadde størst netto utflytting. Av samtlige kommuner i fylket hadde 21 kommuner positiv flyttebalanse i første halvår 2013 mens én kommune hadde balanse og 14 kommuner viste større utflytting enn innflytting.

Tabell 4.1. Befolkningen pr. 1.1 etter bostedsfylke. 1000 personer

	2013 ¹	2014	2015
Totalt	259,4	262,1	264,9

¹ Endelige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Fortsatt sterk økning i antall personer i yrkesaktiv alder

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at Møre og Romsdal hadde en økning på vel 2 870 personer i yrkesaktiv alder, som her vil si personer i alderen 16-74 år, i 2012. Dette var en litt sterkere vekst enn året før, da fylket hadde en økning av personer i denne aldersgruppen på drøyt 2 730 personer. Anslag hentet fra Statistisk sentralbyrås siste regionale befolkningsframskrivninger indikerer en økning i antall personer i yrkesaktiv alder for Møre og Romsdal også i inneværende år og til neste år, men med litt lavere vekst enn i fjor. Framskrivningene indikerer en moderat vekst av yngre personer i yrkesaktiv alder også i inneværende år, om enn noe lavere enn i fjor, mens det fortsatt ventes klar vekst av personer i aldersgruppen 45-74 år. For øvrig ventes en svak økning i antall barn og ungdom og små endringer i antall personer 75 år og eldre i de nærmeste to årene. Dette er i stor grad i tråd med den demografiske utviklingen i landet for øvrig.

Økning i arbeidsstyrken i inneværende år

Arbeidsstyrken, det vil si summen av antall sysselsatte og antall arbeidsledige, økte ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) i Møre og Romsdal i fjor. Fra første halvår av 2012 til første halvår i 2013 var det en ytterligere vekst i arbeidsstyrken. Veksten i arbeidsstyrken i Møre og Romsdal i fjor var litt mindre enn økningen i antall personer i yrkesaktiv alder skulle tilsi. Dette indikerte dermed en svak nedgang i yrkesdeltakelsen i fylket i 2012. Anslagene for inneværende år indikerer en fortsatt oppgang i arbeidsstyrken, men fortsatt litt i underkant av det framskrevet økning i antall personer i yrkesaktiv alder skulle tilsi. Det anslås en vekst i arbeidsstyrken til neste år omtrent på linje med anslagene for i år, eller svakt lavere, mens det ventes en litt sterkere vekst i arbeidsstyrken i 2015, noe som har sammenheng med en anslått noe sterkere økning i sysselsettingen igjen.

Tabell 4.2 Årlig endring i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet i Møre og Romsdal. Antall personer etter bostedsfylke

Fylke	Arbeidsstyrke			Sysselsetting			Arbeidsledighet		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Møre og Romsdal	1 800	1 700	2 000	1 500	1 400	2 000	300	300	0

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

Yrkesdeltakelsen måles som forholdet mellom arbeidsstyrken og antall personer i yrkesaktiv alder. En anslått bedring i arbeidsmarkedet med oppgang i sysselsettingen og svak økning i ledigheten i inneværende år skulle isolert sett kunne øke yrkesdeltakelsen i fylket noe. En vridning i befolkningens utdanningsnivå fra lavere mot høyere utdanning ventes også, isolert sett, å kunne bidra til en liten vekst i arbeidsstyrken, i og med at yrkesdeltakelsen er høyere for grupper med høyt

utdanningsnivå. En anslått fortsatt klar oppgang i antall personer i yrkesaktiv alder kan også bidra i samme retning, vel og merke dersom andelen av denne befolkningsøkningen som blir å finne innenfor arbeidstyrken ikke avviker fra de siste årene.

Økning i sysselsettingen

Etter to år med nedgang i sysselsettingen økte sysselsettingen for landet som helhet igjen i 2011. Oppgangen i antall sysselsatte i 2011 ble ifølge tall fra Nasjonalregnskapet på 1,3 prosent sett i forhold til året før. Med den globale finanskrisen fra høsten 2008, gjennom 2009 og inn i 2010, falt sysselsettingen i de fleste av landets regioner, så også i Møre og Romsdal, men tok seg bra opp igjen i 2011. I 2012 økte sysselsettingen ytterligere, og ble ifølge tall fra nasjonalregnskapet på 2,2 prosent, den sterkeste økningen siden 2008. I Statistisk sentralbyrås konjunkturrapport fra mai 2013, blir sysselsettingen på landsbasis anslått å øke med 1,2 prosent i 2013, målt som årsgjennomsnitt, mens det anslås en fortsatt oppgang i 2014 og 2015 på henholdsvis 1,2 og 1,6 prosent.

Etter at den gjennomsnittlige arbeidstiden hadde gått ned i 2009, ved at antall timeverk gikk enda sterkere ned enn antall sysselsatte, stoppet fallet i de sysselsattes gjennomsnittlige arbeidstid opp i 2010. I 2011 og 2012 var økningen i antall timeverk noe sterkere enn økningen i antall sysselsatte, slik at gjennomsnittlig arbeidstid gikk svakt opp. Sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser noe sterkere økning i antall sysselsatte enn i antall timeverk i første halvår i år sammenliknet med første halvår i fjor, noe som kan indikere at de sysselsattes gjennomsnittlige arbeidstid igjen går litt ned.

Regionale anslag med modellen REGARD indikerte en oppgang i sysselsettingen i Møre og Romsdal i 2012 på om lag 2 prosent, målt som årsgjennomsnitt i forhold til året før, noe som var litt i underkant av oppgangen observert for landsgjennomsnittet. Anslagene for Møre og Romsdal for inneværende år indikerer en økning i sysselsettingen på om lag 1,1 prosent i forhold til i fjor, målt som årsgjennomsnitt. Altså en litt lavere vekst enn landsgjennomsnittet. Anslagene for 2014 og 2015 antyder en oppgang i sysselsettingen på henholdsvis 1,0 og 1,5 prosent, og dermed fortsatt litt lavere vekst enn anslått på landsbasis både til neste år og i 2015.

Det er i våre regionale anslag nærings sammensetningen som er årsaken til at Møre og Romsdal opplever en samlet sysselsettingsøkning som avviker noe fra, og nå er svakt i underkant av, landsgjennomsnittet. Tilgangen av ledige stillinger ligger også litt i underkant av landsgjennomsnittet. På landsbasis er det en nedgang i tilgangen av ledige stillinger de ni første månedene i år sett i forhold til samme periode i fjor, med en gjennomsnittlig nedgang per virkedag på om lag 8 prosent. Tilsvarende tall for Møre og Romsdal viser en nedgang på snaut 11 prosent.

Primærnæringene i Møre og Romsdal hadde en svak nedgang i sysselsettingen i 2012, men mindre enn landsgjennomsnittet. Dette hadde sammenheng med en svak sysselsettingsutvikling i jordbruk og skogbruk, mens sysselsettingsutviklingen i fiske og fangst og fiskeoppdrett trakk litt opp. Sysselsettingsutviklingen synes å gå i retning av en svak nedgang også i inneværende år, om enn mindre enn på landsbasis. Dette har sammenheng med en anslått fortsatt sysselsettingsnedgang innenfor jordbruk og skogbruk, mens anslagene for fiske og fangst og fiskeoppdrett tilsier små endringer eller en svak økning i sysselsettingen. Anslagene for neste år og 2015 viser også en svak nedgang i sysselsettingen i primærnæringene i Møre og Romsdal, men fortsatt mindre enn i landet for øvrig.

Sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal viste en liten økning i 2012, målt som årsgjennomsnitt, og litt sterkere enn landsgjennomsnittet. Dette hadde sammenheng med en klar sysselsettingsoppgang i verkstedsindustrien inklusive bygging av skip og plattformer, men også produksjon av konsumprodukter, metaller og metallvarer trakk sysselsettingen noe opp. Sysselsettingen innen

produksjon av produktinnsats og investeringsvarer, kjemiske råvarer og møbler trakk noe ned. Anslagene for inneværende år indikerer en svak nedgang i den samlede industrisysselsettingen i Møre og Romsdal, om enn noe mindre nedgang enn landsgjennomsnittet. Industrisysselsetting i fylket dempes, som i landet for øvrig, av en fortsatt svak internasjonal økonomisk utvikling. Men som tidligere kompenseres dette en del gjennom leveranser til olje- og gassvirksomheten, der industrien i Møre og Romsdal anslås å vær noe mer begunstiget enn gjennomsnittet for industrien i landet for øvrig. Med noe bedre utvikling i industrinæringer som er av stor betydning for fylket, som produksjon av verkstedsprodukter inklusive bygging av skip og plattformer, ventes sysselsettingsutviklingen i inneværende år å holde seg noe mer oppe enn for landsgjennomsnittet. Anslagene for neste år indikerer også en liten nedgang i industrisysselsettingen, men fortsatt noe mindre enn i landet for øvrig. Det anslås en sysselsettingsnedgang i industrinæringer som produksjon av kjemiske råvarer og metaller og i produksjon av produktinnsats- og investeringsvarer, mens det ventes positiv sysselsettingsutvikling innen verkstedsindustrien inklusive bygging av skip og plattformer og i produksjon av konsumprodukter. De samme næringene ventes også å bidra til sysselsettingsøkning i 2015, og da med anslag om en liten økning i den samlede industrisysselsettingen som ventes å bli noe større i fylket enn i landet som helhet.

Det var en klar økning i sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten i Møre og Romsdal i 2012. Anslagene for inneværende år antyder en fortsatt sysselsettingsøkning, omtrent på nivå med i fjor eller svakt lavere. Bygge- og anleggsvirksomheten er en av de næringene som både først, og i størst omfang, får merke nedgangstider i økonomien, men er også en av næringene som ofte først viser positive signaler når tendensen går i retning noe strammere arbeidsmarked. Det ventes en fortsatt økning i sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten i fylket både til neste år og i 2015.

Etter to år med nedgang økte sysselsettingen i privat tjenesteyting i Møre og Romsdal noe i 2011 og enda mer i 2012, omtrent på linje med i landet for øvrig. Anslagene for inneværende år viser fortsatt oppgang i sysselsettingen i denne næringen samlet, om enn noe lavere enn i fjor, men fortsatt på linje med landsgjennomsnittet. I 2012 var det sysselsettingsøkning i samtlige av de private tjenesteytende næringene, med spesielt sterk vekst i forretningsmessig tjenesteyting og faglig, vitenskaplig og teknisk tjenesteyting. Det var i første halvår i år sysselsettingsoppgang i flere av de private tjenesteytende næringene sett i forhold til tilsvarende periode i fjor. Målt i forhold til siste halvår i 2012 var det overnattings- og serveringsvirksomhet, transport, kultur, underholding og annen tjenestevirksomhet og finansierings- og forsikringsvirksomhet som trakk mest opp, mens sysselsettingen i post og distribusjonsvirksomhet og informasjon og kommunikasjon utviklet seg svakere. Utviklingen fra 1. til 2. kvartal i år viser imidlertid størst sysselsettingsoppgang i omsetning og drift av fast eiendom, forretningsmessig tjenesteyting, finansierings- og forsikringsvirksomhet, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting og varehandel, mens sysselsettingen trekker svakt ned i transport. Sysselsettingen i privat tjenesteyting i fylket ventes å kunne gå opp også til neste år og i 2015, med ventet vekst innen de fleste av næringene, og med noe sterkere veksttakt enn anslått for i år, omtrent som i landet for øvrig.

Møre og Romsdal hadde en klar sysselsettingsøkning i offentlig forvaltning i 2012, som lå litt over landsgjennomsnittet. Som i landet for øvrig anslås sysselsettingsveksten å holde seg godt oppe også i inneværende år. Anslagene indikerer en noe lavere sysselsettingsvekst i offentlig forvaltning til neste år og i 2015, men omtrent som i landet for øvrig eller svakt høyere.

Tabell 4.3. Sysselsetting etter næring og arbeidsstedsfylke. Endring i prosent fra året før

Næringer:	2013	2014	2015
Primærnæringer	-0,2	-0,1	-0,1
Industri	-0,5	-0,2	0,7
Bygg og anlegg	4,9	4,6	4,1
Privat tjenesteyting	0,8	1,2	2,0
Offentlig forvaltning	1,7	1,1	1,2
Andre næringer ¹	-2,0	-2,0	-1,8
Totalt	1,1	1,0	1,5

¹ Gruppen 'andre næringer' består av: elektrisitetsproduksjon, utvinning av råolje og naturgass, utenriks sjøfart og boligjenester.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per mai 2013

En liten økning i arbeidsledigheten

Fra 2011 til 2012 var det en nedgang i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal, med en reduksjon i antall arbeidsledige på litt under 350 personer, mot en nedgang på drøyt 200 arbeidsledige året før. Det gjennomsnittlige nivået på registrert antall helt arbeidsledige utgjorde i 2012 1,9 prosent av arbeidsstyrken, en nedgang fra 2,2 prosent året før. Dette var under nivået for landsgjennomsnittet på 2,5 prosent. Det ser ut til at sysselsettingen vil gå noe opp også i år, men det samme kan forventes å skje med arbeidsstyrken, og slik at det kan gi en liten økning i arbeidsledigheten. Det gjennomsnittlige nivået på registrert antall helt arbeidsledige i Møre og Romsdal utgjorde de første ni månedene i år 2,1 prosent av arbeidsstyrken, noe som er litt høyere enn tall fra tilsvarende periode i fjor, men fortsatt en del under tilsvarende landsgjennomsnitt på 2,6 prosent. Etter en svak nedgang i arbeidsledigheten gjennom første halvår i år er det en økning i arbeidsledigheten gjennom sommeren i inneværende år. Det har imidlertid vært en tendens til en svak nedgang i registrert ledighet utover høsten, men ikke mer enn at arbeidsledigheten i 2013 ventes å bli litt høyere enn i fjor, målt som årgjennomsnitt. Ifølge anslag med Statistisk sentralbyrås regionale modell REGARD, ventes sysselsettingen å øke litt svakere enn arbeidsstyrken også til neste år, slik at ledigheten kan gå litt opp også i 2014, mens sysselsettingen ventes å utvikle seg omtrent på linje med utviklingen i arbeidsstyrken i 2015, med følgende små endringer i ledigheten.

5. Sammenfatning

Anslagene viser en økning i bruttoproduktet i primærnæringene i Møre og Romsdal i 2012 sett forhold til året før, og en noe lavere vekst enn landsgjennomsnittet. For inneværende år er det anslått en fortsatt vekst i bruttoproduktet i primærnæringene samlet, med litt svakere økning enn i fjor, og noe lavere enn i landet for øvrig. Det er produksjonen i jordbruk og fiske og fangst som er anslått å trekke mest opp i år, mens fiskeoppdrett viser en noe mer moderat utvikling etter en klar økning i fjor. En noe sterkere oppgang i oppdrettsnæringen vil kunne bidra til en liten vekst i bruttoproduktet i primærnæringene i Møre og Romsdal også de neste to årene.

Tall fra nasjonalregnskapet viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp i 2012 i forhold til året før, og anslag viser en oppgang i fylket som er noe sterkere enn i landet for øvrig. I inneværende år ventes en fortsatt oppgang i bruttoproduktet i industrien i Møre og Romsdal, med anslag som fortsatt ligger noe over industrien på landsbasis, men med litt svakere vekst enn i fjor. Produksjon av verkstedsprodukter inklusive skip og plattformer ventes å bidra klart positivt til industriproduksjonen i år, mens produksjon av konsumvarer, kjemiske råvarer, metaller og treforedlingsprodukter ventes å få en svakere utvikling i bruttoproduktet enn gjennomsnittet for industrien. Til neste år og i 2015 ventes en fortsatt positiv utvikling i industriproduksjonen, med en noe sterkere vekst enn i år og noe sterkere vekst enn i landet for øvrig. Dette har sammenheng med fortsatt forventet oppgang innen produksjon av verkstedsprodukter inklusive skip og plattformer, men også produksjon av konsumprodukter, produktinnsats- og investeringsprodukter samt kraftkrevende industri ventes å få en positiv utvikling. En svekket kronekurs ventes isolert sett å bidra positivt til utviklingen innen konkurranseutsatte industrinæringene.

Etter at industriinvesteringene gikk kraftig ned i årene 2009 og 2010 viser tall fra nasjonalregnskapet at industriinvesteringene tok seg opp igjen i 2011 og 2012. I Møre og Romsdal viser anslag at industriinvesteringene gikk opp i 2011, omtrent som landsgjennomsnittet, mens de samlede industriinvesteringene gikk svakt ned igjen i fjor. Industriinvesteringene synes å gå litt opp i inneværende år, og vil stige litt mer enn i landet for øvrig. Til neste år og i 2015 ventes industriinvesteringene også å kunne trekke svakt opp, og litt sterkere enn for landsgjennomsnittet mot slutten av perioden.

Tall fra nasjonalregnskapet viser at det var en sterk vekst i bruttoproduktet i bygge- og anleggsvirksomheten i fjor, etter en noe mindre produksjonsoppgang i året før. Det ventes en fortsatt vekst i bruttoproduktet i bygge- og anleggsvirksomheten i Møre og Romsdal i inneværende år, om enn noe lavere vekst enn i fjor, men omtrent som i landet for øvrig. Økningen har blant annet sammenheng med positiv utvikling i fylket for antall igangsatte boliger samt bygg til annet enn boliger. Anslagene indikerer at produksjonsveksten ventes å holde seg godt oppe også til neste år og i 2015.

Ifølge anslag økte bruttoproduktet i privat tjenesteyting i fylket i 2012 omtrent som i landet for øvrig eller litt svakere. Produksjonen i privat tjenesteyting ventes å ta seg ytterligere opp i år, om enn litt svakere enn i fjor, med en anslått oppgang noe i underkant av utviklingen på landsbasis. Det ventes produksjonsoppgang i forretningsmessig tjenesteyting, faglig vitenskaplig og teknisk tjenesteyting, varehandel og transport mens produksjonsutviklingen i finansierings- og forsikringsvirksomhet, i omsetning og drift av fast eiendom og i post og distribusjonsvirksomhet ventes å bli noe svakere. Produksjonen i privat tjenesteyting ventes å holde seg godt oppe også neste år og i 2015, med en ventet produksjonsvekst innen de fleste av næringene, litt i overkant av i år. Utviklingen i Møre og Romsdal ventes å bli på linje med i landet for øvrig.

I Møre og Romsdal var veksten i bruttoproduktet i offentlig forvaltning omtrent den samme eller litt sterkere enn landsgjennomsnittet i året som gikk. Utviklingen i inneværende år ventes fortsatt å bli positiv, og litt sterkere enn i fjor, og fortsatt omtrent på linje med utviklingen i bruttoproduktet i offentlig virksomhet i landet for øvrig. Produksjonen i offentlig forvaltning ventes å øke både til neste år og i 2015, men litt svakere enn i år og omtrent som i landet for øvrig.

I Møre og Romsdal var det en klar oppgang i antall sysselsatte i fjor, men litt lavere enn landsgjennomsnittet. Regionale beregninger indikerer en noe mindre oppgang i sysselsettingen i Møre og Romsdal i inneværende år, målt som årsgjennomsnitt, og fortsatt litt lavere enn sysselsettingsoppgangen på landsbasis. Sysselsettingen i primærnæringene trekker svakt ned i første halvår i år, mens det er små endringer i industrisysselsettingen. Begge næringene anslås å få en liten sysselsettingsnedgang på årsbasis. Sysselsettingsutviklingen i bygge- og anleggsvirksomheten, de fleste private tjenesteytende næringene samt i offentlig tjenesteyting ventes å bidra klart positivt.

Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk var det en meget klar økning i folketallet i Møre og Romsdal i 2012, med litt sterkere vekst enn i året før og den sterkeste årlige befolkningsøkningen i fylket siden 1953. Det var fortsatt en positiv naturlig tilvekst i befolkningen, som målt i prosent lå noe under landsgjennomsnittet, mens samlet netto innflytting var rekordhøy.

I de siste årene har netto innvandring fra utlandet vært mer enn stor nok til å kompensere det innenlandske flyttetapet, og nådde i 2012 et rekordhøyt nivå. Foreløpige tall for første halvdel av 2013 viser at nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg godt oppe, men med litt lavere antall enn i samme periode året før. Den innenlandske nettoutflyttingen er litt større enn i fjor.

Antall personer i yrkesaktiv alder gikk klart opp i 2012, og det er anslått en fortsatt økning også i år og til neste år. Parallelt med en oppgang i sysselsettingen ventes også arbeidsstyrken å gå opp i inneværende år, og såpass mye at arbeidsledigheten ventes å gå noe opp fra i fjor til i år, målt som årsgjennomsnitt.

Sysselsettingsutviklingen i Møre og Romsdal ventes å bli positiv også til neste år, omtrent på linje med veksten anslått for i år, og litt i underkant av den anslåtte sysselsettingsveksten for landet som helhet. Sysselsettingsutviklingen i primærnæringene ventes fortsatt å trekke svakt ned. Anslagene for neste år indikerer en liten sysselsettingsnedgang i industrien, som antas å snu til en liten økning i 2015. Med en fortsatt god utvikling i produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten ventes veksten i sysselsettingen i denne næringen å holde seg godt oppe både til neste år og i 2015. Det ligger an til fortsatt vekst i sysselsettingen innen privat tjenesteyting både til neste år og i 2015, og med noe sterkere vekst enn anslått for i år. Som i landet for øvrig ventes sysselsettingen i offentlig forvaltning fortsatt å øke noe de neste to årene, men med en litt lavere vekst sammenliknet med anslagene for økningen i inneværende år.

Det ventes en klar økning i det totale folketallet i fylket også til neste år. Det samme gjelder fortsatt for antall personer i yrkesaktiv alder. Den anslåtte utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingen indikerer en liten økning i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal til neste år men små endringer i ledigheten i 2015.

Referanser

- Aukrust, O. (1977), "Inflation in the Open Economy. A Norwegian Model" I Krause, L. B. og Sålant, W. S. (red.): *World Wide Inflation. Theory and Recent Experience*, Washington D.C.:Brookings.
- Bjørnstad, R, H. Hungnes og L.S. Stambøl (2010): *Konjunkturbarometer for Møre og Romsdal*. Statistisk sentralbyrå/Sparebanken Møre. Høst 2010.
- Blanchard, O. (1997), "Is there a core of usable macroeconomics?", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 244-246.
- Blinder, A. (1997), "Is there a core of practical macroeconomics that we should all believe?", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 240-243.
- Boug, P., Å. Cappelen og T. Eika (2013), "Exchange rate pass through in a small open economy: The importance of the distribution sector", *Open Economies Review* 24 (5), pp. 853-879.
- Boug, P og Y. Dyvi (red.) (2008): *MODAG – En makroøkonomisk modell for norsk økonomi*. Sosiale og økonomiske studier 111. Statistisk sentralbyrå.
- Carlsen, F., K. Johansen og L.S. Stambøl (2013): "Effects of regional labour markets on migration flows, by education level". I *Labour - Review of labour economics and industrial relations*, Vol 27, Issue 1, March 2013, pp 80-92, Wiley – Blackwell.
- Eichenbaum, M. (1997), "Some thoughts on practical stabilization policy", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 236-239.
- Fredriksen, D. (1998): *Projections of Population, Education, Labour Supply and Public Pension Benefits - Analyses with the Dynamic Microsimulation Model MOSART*. Sosiale og økonomiske studier 101. Statistisk sentralbyrå.
- Hungnes, H. og L.S. Stambøl (2011): *Konjunkturbarometer for Møre og Romsdal*. Statistisk sentralbyrå/Sparebanken Møre. Høst 2011.
- Hungnes, H., L.S. Stambøl og T. Eika (2012): *Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal*. Rapporter 26/2012, Statistisk sentralbyrå.
- Johansen, R. (1997): *REGARD - Modell for regional analyse av arbeidsmarked og demografi*. Teknisk dokumentasjon. Notater 68/1997, Statistisk sentralbyrå.
- Mohn, K., L.S. Stambøl og K.Ø. Sørensen (1994): *Regional analyse av arbeidsmarked og demografi - Drivkrefter og utviklingstrekk belyst ved modellsystemet REGARD*. Sosiale og økonomiske studier 88, Statistisk sentralbyrå.
- Solow, R. (1997), "Is there a core of usable macroeconomics we should all believe in?", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 230-232.
- Stambøl, L.S. (1994): *Flytting, utdanning og arbeidsmarked 1986-1990. En interaktiv analyse av sammenhengen mellom endringer i flyttetilbøyelighet og arbeidsmarked*. Rapporter 17/1994, Statistisk sentralbyrå.
- Stambøl, L. S, N.M. Stølen og T. Åvitsland (1998): "Regional analyses of labour markets and demography - a model based Norwegian example". I *Papers in Regional Science - The Journal of the RSAI*, vol 77, no. 1, 37-62, 1998, Regional Science Association International, Illinois, USA

Stambøl, L.S. (2005): *Urban and regional labour market mobility in Norway*. Sosiale og økonomiske studier 110, Statistisk sentralbyrå.

Stambøl, L.S. og J.A. Jørgensen (2007): *Effekter på sysselsetting og bruttoprodukt av en styrking av kronkursen, med spesiell vekt på Møre og Romsdal*. Web-rapport, Sparebanken Møre. Høst 2007.

Stambøl, L.S. (2010a): "Impacts of Regional Labour Market Changes on Migration Trends – Research Examples from Norway". I Huskey, L. og C. Southcott (red.): *"Migration in the Circumpolar North"*. Canadian Circumpolar Institute Press in cooperation with the University of the Arctic. pp. 93-116.

Stambøl, L.S. (2013): *Bosettings- og flyttemønstre blant innvandrere og deres norskfødte barn*. Rapporter 46/2013, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2004): *Fylkesfordelt nasjonalregnskap 1997-2004*. Norges offisielle statistikk D389.

Taylor, J. (1997): 'A core of practical macroeconomics', *American Economic Review*, 87 (2), pp. 233-235.

Tønnessen, M, H. Brunborg, Å. Cappelen, T. Skjerpen og I. Texmon (2012): *Befolkningsframskrivinger 2012-2100: Inn- og utvandring*. Økonomiske analyser 4/2012, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg A

KVARTS: Modellen bak makroprognosene på nasjonalt nivå

KVARTS hører hjemme innenfor en Keynes-inspirert modelltradisjon. De økonomiske mekanismene skiller seg ikke vesentlig fra hva en finner i andre norske og utenlandske makroøkonometriske modeller.² Modellen er i internasjonal sammenheng meget disaggregert.

KVARTS-modellen er SSBs hovedverktøy i arbeidet med konjunktur- og makroøkonomiske analyser. Den har vært i regelmessig bruk i prognosevirksomheten i over tjue år, og er under kontinuerlig revisjon. KVARTS er basert på kvartalsdata og avviker med det fra MODAG, men er ellers nærmest identisk med hensyn på teoribakgrunn og egenskaper. For en detaljert presentasjon av modellen henvises det derfor til den mest oppdaterte dokumentasjonen av MODAG, se Boug og Dyvi (2008). Se Boug m. fl. (2013) for en litt mer utførlig men kortfattet presentasjon av KVARTS.

KVARTS er en makroøkonometrisk modell hvor kryssløps- og regnskapssammenhengene er supplert med empirisk bestemte atferdssammenhenger forankret i økonomisk teori. Spesielt for de langsiktige sammenhengene er økonomisk teori viktig, mens dynamikken – altså tilpasningen mot langtidssammenhengene – mer bestemmes av føyning til data.

Modellens kryssløpskjerne sikrer balanse mellom tilgang og anvendelse av modellens 45 produkter, og beskriver hvordan produksjonen fordeler seg på modellens 22 næringer. Prisene på sluttleveringene bestemmes i et tilsvarende priskryssløp, mens de enkelte varepriser i hovedsak bestemmes ut fra estimerte historiske sammenhenger basert på kostnadspåslag.

Fastlandsbedriftenes atferd er i hovedsak modellert ut i fra et rammeverk for monopolistisk konkurranse. For hvert produkt eksisterer separate priser for import, eksport og hjemmelieferanser. Eksport- og hjemmemarkedsprisene bestemmes gjennom et påslag på variable enhetskostnader. Påslaget påvirkes av utviklingen i konkurrentpriser. Importprisene bestemmes først og fremst av valutakursen og prisutviklingen på verdensmarkedet og hos våre handelspartnere, men påvirkes også i noen grad av utviklingen i etterspørselen i Norge.

Norsk produksjon for eksport bestemmes av etterspørselen i utlandet og forholdet mellom norske eksportpriser og konkurrentprisene. Importen bestemmes i et samspill mellom samlet innenlands etterspørsel og sammensetningen av denne, og forholdet mellom hjemme- og importprisene. Til gitt innenlandsk etterspørsel, eksport og import av hvert produkt følger da norsk produksjon: Samlet tilbud er lik samlet anvendelse (inkludert endringer i lagerbeholdningen) av hvert produkt. Produksjonen av enkelte primærnærings- og energivarer må imidlertid bestemmes utenfor modellen og da vil endringer i innenlandsk etterspørsel slå ut i import eller eksport av den aktuelle varen.

Etterspørselen etter innsatsfaktorer i de enkelte næringene bestemmes i et simultant system, hvor produksjonen og relative faktorpriser, inkludert brukerpriser på kapital, inngår. Husholdningenes konsum utenom bolig bestemmes av inntekt, formue, relative priser og realrente etter skatt. Boliginvesteringene bestemmes av forholdet mellom bruktboligpriser og byggekostnader. Bruktboligprisen bestemmes i modellen i et samspill med husholdningenes gjeld hvor husholdningenes inntekter, beholdningen av boliger og brukerprisen på boligkapital (der rentenivået er hovedargumentet) er argumenter.

---

² Den inneholder også mange av de mekanismene som beskrives som "makroøkonomiens kjerne" i utvekslingen av synspunkter mellom Solow (1997), Taylor (1997), Eichenbaum (1997), Blinder (1997) og Blanchard (1997).

Lønningene bestemmes i tråd med Aukrust-modellen (se Aukrust, 1977). Industrien er lønnsledende og lønnsutviklingen påvirkes av lønnsomheten ved at lønnskostnadsandelen i industrien er stabil på lang sikt til et gitt press i arbeidsmarkedet. Det siste kommer inn ved at det også er en negativ sammenheng mellom nivået på lønnskostnadsandelen i industrien og nivået på arbeidsledigheten. Arbeidsledigheten inngår ikke-lineært. Det innebærer at når arbeidsledigheten i utgangspunktet er høy, vil for eksempel et stimulerende tiltak føre til en klart mindre økning i lønningene enn om ledigheten hadde vært lav. Arbeidsinnvandringen inngår også ved at høy innvandring isolert sett gir en lavere lønnskostnadsandel. Lønningene i resten av markedsrettet næringer og i offentlig forvaltning følger i stor grad utviklingen i industrilønningene, men innvandring trekker lønningen ekstra ned i markedsrettede næringer utenom industri.

Befolkningen i arbeidsdyktig alder er delt inn i åtte ulike demografiske grupper. Befolkningsutviklingen i disse gruppene tar gjerne utgangspunkt i midtalternativet i SSBs befolkningsframskrivninger, men det justeres av at innvandring påvirkes av forhold i norsk økonomi. Arbeidstilbudet til hver av gruppene er produktet av yrkesfrekvensen og gruppens størrelse. Yrkesfrekvensene bestemmes som en funksjon av blant annet reallønn etter skatt og arbeidsledigheten (som sier noe om hvor lett det er å få seg arbeid). Når situasjonen på arbeidsmarkedet er vanskelig, er det en del som ikke tilbyr sin arbeidskraft. Det kan være fordi de da velger å ta mer utdanning, passe barn eller på annen måte være hjemme.

Valutakursen bestemmes i normalversjonen av modellen som en funksjon av pengemarkedsrenta i Norge og i utlandet (euro), inflasjonen begge steder samt oljeprisen. I prognoseberegninger bestemmes pengemarkedsrenta av modellbrukeren.

KVARTS inneholder mange økonometrisk bestemte atferdslikninger. Det er likevel mange variabler som anslås når vi lager prognoser, og som har stor betydning for beregningsresultatene. Alle størrelser knyttet til utlandet; markedsutvikling, rente, inflasjon, råvarepriser må fastsettes utenfor modellen. Det samme gjelder produksjonen av primærnærings- og energivarer. I petroleumsvirksomheten må de fleste størrelser, inkludert oljeinvesteringene fastlegges av modellbrukerne. I offentlig forvaltning bestemmes produksjon, mens offentlig konsum bestemmes (i hovedsak) definisjonsmessig av de eksogene politikkvariablene offentlig timeverksbruk, produktinnsats, kjøp av konsumtjenester og investeringer. Skatte- og avgiftsatser er i stor grad detaljert representert i modellen og bestemmes av modellbrukerne.

Det er ingen sammenhenger i modellen som legger bånd på budsjettbalansen. KVARTS er i første rekke en modell for kort- og mellomlangsigtede problemstillinger. Det er opp til modellbrukeren å designe en politikk som følger handlingsregelen, eller som på annen måte tar langsiktige budsjettensyn.

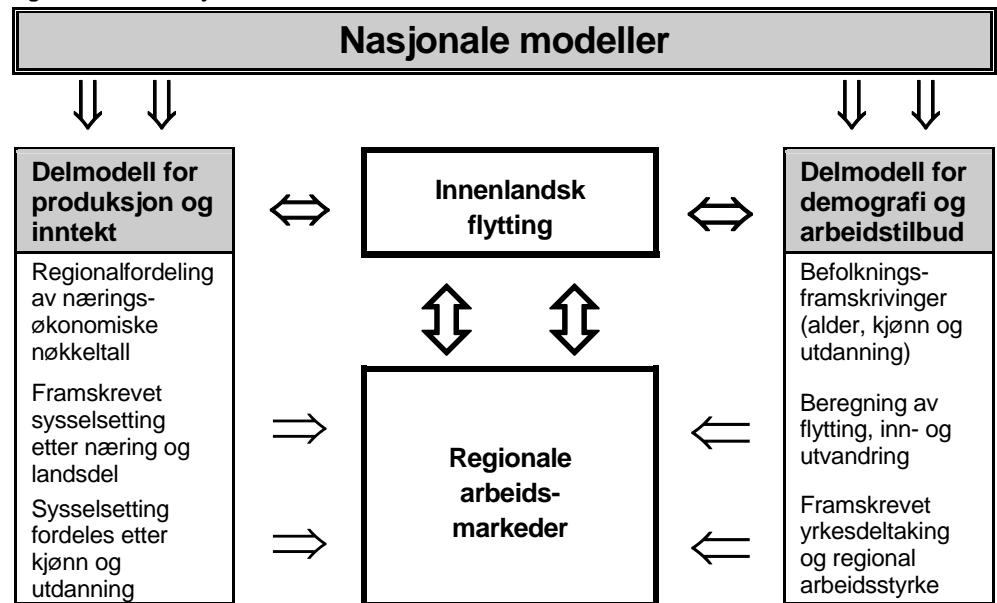
REGARD: Modell for regionale arbeidsmarkeder og demografi

Utviklingen på arbeidsmarkedet i de enkelte regioner er et resultat av samspillet mellom tilbuds- og etterspørselsforhold. På etterspørselssiden er næringsøkonomiske forskjeller avgjørende for den regionale utviklingen i produksjon og sysselsetting. På tilbudssiden påvirkes arbeidsstyrken hovedsakelig av demografiske faktorer og av yrkesdeltakelsen. Ettersom den regionale arbeidsmarkedsutviklingen er påvirket av mange forhold, er det hensiktsmessig med et analyseapparat som ser de ulike faktorene i sammenheng. Til dette formålet utviklet Statistisk sentralbyrå modellsystemet REGARD (se bl.a. Mohn, Stambøl og Sørensen (1994) og Stambøl, Stølen og Åvitsland (1998)). Ved hjelp av denne modellen er en i stand til å belyse implikasjonene av den makroøkonomiske utviklingen for produksjon, sysselsetting, investering, arbeidsstyrke og arbeidsledighet i den enkelte region. I tillegg kan modellapparatet benyttes til å analysere virkninger på regional produksjon, sysselsetting og befolkningsutvikling av en omlegging i deler av den økonomiske politikken.

Figur A1 gir en skjematisk oversikt over modellsystemet som helhet. Det sentrale for beregningene med modellen REGARD er framskrivinger av sysselsetting og arbeidsstyrken i norske landsdeler. Disse to aspektene ivaretas av to delmodeller. Delmodellen for produksjon og inntekt beskriver etterspørselssiden av arbeidsmarkedet, mens faktorene bak arbeidstilbudet omfattes av delmodell for demografi, flytting og arbeidstilbud. De innenlandske flyttestrømmene beregnes i skjæringsflaten mellom de to delmodellene, ettersom flyttingene i REGARD avhenger både av den regionale sysselsettingen og av utviklingen i den regionale arbeidsstyrken. Både for arbeidsstyrken og for sysselsettingen ligger det nasjonale beregninger over og styrer utviklingen i modellens sentrale variabler for landet som helhet. De nasjonale beregningene hentes fra framskrivinger og analyser med de makroøkonometriske modellene KVARTS (se vedlegg over) og/eller MODAG (se bl.a. Boug og Dyvi (2008)) og MSG).

Figur A1. En skjematisk oversikt over modellen REGARD

Etter rasjonaliseringer og forenklinger på etterspørselsiden fungerer modellen etter hvert som en regional "top-down" modell, der anslag for sysselsetting, bruttoprodukt og bruttoinvesteringer for hele landet fra nasjonale modeller som KVARTS, MODAG og MSG brytes ned til regionalt nivå ved hjelp av fordelingsnøkler hentet fra den til enhver tid siste versjonen av fylkesfordelt nasjonalregnskap (se blant annet statistisk sentralbyrå (2004)). Dette betyr at modellen ivaretar utviklingen i og betydningen av vridninger i næringssammensetningen for landet som helhet, noe som har vist seg å ha klare regionale implikasjoner. På den annen side ivaretar ikke modellen dynamikken i den regionale næringsspesifikke konkurransekomponenten, der de samme næringer utvikler seg ulikt i de forskjellige deler av landet. Sånn sett kan etterspørselsiden i modellen betraktes som del av en shift-share modell, der den næringsspesifikke strukturkomponenten (trendkomponenten) på nasjonalt nivå brytes ned på fylkesnivå gitt de til dels store forskjeller i næringssammensetning som eksisterer mellom hvert av fylkene. Regionale kryssløp og regional produsentadferd i industrien, som tidligere inngikk i delmodell for produksjon og inntekt, er i nyere versjoner av modellen erstattet med tilsvarende forutsetninger som er å finne i de nasjonale modellene, slik at multiplikatoreffekter mellom næringer blir bestemt som et gjennomsnitt av det som er observert og modellert som summen over alle regioner i de nasjonale makromodellene.

Utgangspunktet for delmodell for demografi, flytting og arbeidstilbud er en demografisk framskrivning av befolkningen etter ettårig alder i den enkelte regionen ved hjelp av standardmetoder fra demografisk litteratur. Framskrivning av utdanning, yrkesdeltaking og innenlandsk flytting er konsentrert om den yrkesaktive delen av befolkningen.

De regionale befolkningsframskrivingene i REGARD deler den yrkesaktive delen av befolkningen inn i tre kategorier for utdanningsnivå: grunnskole, videregående utdanning og høyere utdanning. Utgangspunktet for framskrivingene av utdanning er resultater for landet som helhet ved hjelp av Statistisk sentralbyrås mikrosimuleringsmodell for arbeidsstyrke og utdanning, MOSART (Se bl.a. Fredriksen (1998)). Ved hjelp av MOSARTs framskrivinger har man konstruert regionale endringsrater for de utdanningsspesifikke befolkningsgruppene. De implementerte endringene er korrigert for regionale variasjoner som er observert i en basisperiode.

En beslektet framgangsmåte er anvendt for å modellere den regionale yrkesdeltakingen. Her er det arbeidskraftdelen i de nasjonale makromodellene som gir anslag for nasjonale yrkesprosenter. Disse viser hvor stor andel av den arbeidsføre befolkningen som er inkludert i arbeidsstyrken. I makromodellene avhenger yrkesprosentene blant annet av den realdisponible inntekten, samt av sosio-økonomiske faktorer som kjønn, ekteskapeleg status og alder. Yrkesprosentene fra makromodellene blir kombinert med MOSARTs framskrivinger av utdanning for å beregne utdanningssammensetningen i arbeidsstyrken. De impliserte utdanningsspesifikke yrkesprosentene er i REGARD kombinert med regionale justeringsparametre som tar hensyn til den regionale variasjonen i yrkesdeltakingen på grunnlag av observasjoner fra en basisperiode. Dette gir regionale yrkesprosenter som er dissaggregert over sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå. Når disse multipliseres med tilhørende befolkningsgrupper blir resultatet et anslag på den regionale arbeidsstyrken.

Flyttertaten i REGARD beskriver hvor stor andel av befolkningen i en region som kan forventes å flytte til en bestemt annen region i løpet av et år. Total utflytting er dermed for hver region bestemt av utflyttingen til samtlige av de øvrige regionene, mens innflyttingen til en region er et resultat av det regionale utflyttingsmønsteret i de øvrige delene av landet. Flyttertaten er også dissaggregert etter kjønn, alder og utdanning. For å forklare innenlandske flyttebevegelser er det estimert sammenhenger mellom flytting og regional arbeidsmarkedssituasjon for personer i aldersintervallet 16 - 44 år (se blant annet Stambøl, Stølen og Åvitsland (2008) og Stambøl (1994, 2010)). Flyttemønsteret for resten av befolkningen antas upåvirket av arbeidsmarkedssforhold, og er derfor fastlagt gjennom *konstante* flyttertater som observert i en basisperiode. Et mellomtilfelle gjelder imidlertid for flyttinger blant barn, som antas å stå i et bestemt forhold til flyttinger blant kvinner i alderen 25-44 år.

Før de estimerte flyttertaten omtales må det sies noen ord om operasjonaliseringen av begrepet regional *arbeidsmarkedssituasjon*, som er den sentrale forklaringsvariabelen i flyttemodellen. Den sentrale hypotesen bak den estimerte flyttemodellen er at et stramt regionalt arbeidsmarked vil kunne medføre press på lønnsnivået i regionen samtidig som sannsynligheten for arbeidsledige for å få arbeid vil stige. Dette vil, alt annet likt, medføre økning i innflyttingen. Regionale forskjeller i overskuddsetterspørselen etter arbeidskraft anses i tråd med dette som den viktigste drivkraften bak flyttebevegelsene. En regional arbeidsmarkedssindikator oppnås ved å sammenligne bostedssyssetningen med arbeidsstyrken i den enkelte region. Forklaringsvariabelen for flyttinger mellom to regioner er forholdet mellom arbeidsmarkedssindikatoren i fra- og tilflyttingsregionen. Denne størrelsen refereres til som "det relative markedssleie" mellom de to regionene. Disse relative markedssleiene varierer med kjønn og utdanning, mens de antas uavhengige av alder.

For aldersgruppene er det tilpasset økonometriske sammenhenger mellom de relative markedssleiene og bruttutflytting for samtlige kombinasjoner av fra- og tilflyttingsregioner. Disse flyttertaten er disaggregert i henhold til sosio-økonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanning. Flyttemodellen er med dette formulert som en interaksjonsmodell mellom alle par av regioner. Hovedårsaken til dette valget er at det ikke er uvesentlig for en regions inn- og utflytting hvilke av de øvrige regionale arbeidsmarkedene som endrer seg mest. Styrken med en slik dekomponeringsteknikk, er at endringene i flyttertaten gjøres betinget av

hvilke regionale arbeidsmarkeder som forventes å gi de største virkningene på hver regions flytterater. I REGARD blir arbeidsmarkedsindikatorerne målt etter kvalifikasjoner både på etterspørsels- og tilbudssiden i arbeidsmarkedet. Som mål for kvalifikasjoner har vi som nevnt benyttet personenes høyeste fullførte utdanning. I tillegg har vi valgt å splitte opp arbeidsmarkedet etter kjønn. En utdanningsinndeling i kun tre utdanningsgrupper kan kanskje virke noe aggregert. På den annen side kan et for disaggregert arbeidsmarked føre til en undervurdering av substitusjonsvirkninger mellom de forskjellige delarbeidsmarkedene.

Flyttemodellen tar utgangspunkt i et enkelt individs beslutning om å flytte, der hvert individ gis muligheten til å velge en av modellens regioner som sin bostedsregion. Dette omfatter dermed også den regionen individet allerede er bosatt i. Hver av regionene har ulike egenskaper, her definert som ulike nivåer på "det relative markedsleie", som forventes å ha ulike virkninger på nytten ved å bli boende eller å flytte. Vi har valgt å benytte den multinomiske logit-modellen som sannsynlighetsmodell. Funksjonene gir uttrykk for hvor følsomme flytteratene er overfor endringer i eksogene variable, her gitt ved uttrykket "det relative markedsleie", og sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå.

Estimeringene har gitt signifikante estimater på sammenhengen mellom flytteratene og de regionale arbeidsmarkedene for samtlige persongrupper og regionale interaksjoner som er benyttet. Slik modellen er formulert blir det en negativ sammenheng mellom endringer i bruttoutflyttingsratene mellom par av regioner og endringer i den relative arbeidsmarkedssituasjonen mellom de samme par av regioner. Denne sammenhengen har vært gjennomgående negativ for alle persongrupper og for alle regionale interaksjoner. Dette er dermed i samsvar med de hypoteser vi har stilt, at en relativ bedring i en regions arbeidsmarkedssituasjon vil føre til nedgang i tilbøyeligheten til å flytte ut, og at en tilsvarende relativ forverring i arbeidsmarkedssituasjonen vil føre til en tilsvarende økning i utflyttingstilbøyeligheten.

Undersøkelser foretatt i blant annet Stambøl (2005) bekrefter at sammenhengen mellom brutto utflytting fra de urbane og regionale arbeidsmarkedene og sysselsettingsutviklingen er sterkere negativt korrelert enn det tilsvarende sammenheng mellom sysselsettingsutvikling og brutto innflytting er positivt korrelert. Dette styrker modellens valg av brutto utflytting som den styrende flyttevariabel, mens innflyttingen til hver av regionene blir bestemt som summen av innflyttingen til hver av destinasjonene av den regionspesifikke interaktivt estimerte utflyttingen. Analyser i Carlsen, Johansen og Stambøl (2013) dokumenterer ytterligere arbeidsmarkedets betydning for regionale flyttinger, at mens regionale forskjeller i arbeidsledighet minker med utdanningsnivået så øker flytteresponsen av regionale forskjeller i arbeidsledighet etter utdanningsnivå. Dette er i samsvar med de resultater vi tidligere har funnet under utviklingen av modellen REGARD.

Det som gjenstår er påvirkningen på den regionale befolkningsutviklingen fra internasjonale flyttebevegelser. Disse er så langt gitt en mer summarisk behandling. Utvandring fra de enkelte regionene er beregnet ved hjelp av konstante utvandringsrater etter kjønn og alder. Total innvandring til landet som helhet er en eksogen størrelse som fordeles ved hjelp av regionale andeler etter kjønn og alder på grunnlag av det observerte innvandringsmønsteret fra en basisperiode. Det er nå mulig å benytte nasjonale anslag på brutto innvandring fra den nasjonale modellen BEFINN, se bl.a. Tønnesen, Brunborg, Cappelen, Skjerpen og Texmon (2012).

Det er også laget en modell som bryter framskrevne tall etter syv landsdeler ned til fylkesnivå fra delmodell for demografi og arbeidstilbud. Modellsystemet er dessuten formulert slik at det er mulig å trekke ut resultater fra enkeltdeler uten å foreta en total modellberegning.

En detaljert teknisk dokumentasjon av hele modellsystemet ble også gitt i Johansen (1997).

Figurregister

1.1. Bruttoprodukt og sysselsetting. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100.....	7
1.2. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100	9
1.3. Gjennomsnittlige innskudds- og utlånsrenter i private banker og pengemarkedsrente. I prosent.....	10
1.4. Konsum. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100	11
1.5. Bruttoprodukt i kraftforsyning. Sesongjusterte volumindekser. 2010 = 100.....	11
1.6. Bruttoinvesteringer i fast realkapital. Sesongjusterte volumindekser. 2012=100.....	12
1.7. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent.....	12
3.1. Bruttoprodukt i primærnæringene Volumindekser for hele landet. Årsgjennomsnitt. 2008=100	19
3.2. Sysselsatte personer i primærnæringene. Møre og Romsdal og landsgjennomsnitt Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2010-2015, 2012=100	19
3.3. Bruttoprodukt i industri og bergverk i hele landet og Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100	22
3.4. Sysselsatte i industri og bergverk i hele landet og i Møre og Romsdal. Årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100.....	23
3.5. Fordeling av sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal i 2012 etter bosted	24
3.6. Bruttoinvesteringer i industri og bergverk. Landsgjennomsnitt Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100	25
3.7. Bruttoprodukt og sysselsetting i bygg- og anleggsvirksomhet. Landsgjennomsnitt. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100	27
3.8. Bruttoinvesteringer i bolig. Hele landet. Sesongjusterte volumindekser, 2010=100	27
3.9. Privat tjenesteyting. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100	30
3.10. Fordeling av sysselsettingen i tjenesteytende næringer i Møre og Romsdal i 2012 etter bosted	31
3.11. Offentlig forvaltning. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2010-2015, 2012=100	32
A1. En skjematisk oversikt over modellen REGARD	47

Tabellregister

1.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2012-2016. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår	8
1.2. Makroøkonomiske anslag for BNP-vekst og prisvekst 2012-2015	9
3.1. Igangsetting av byggeprosjekter i januar-september 2013. Prosentvis vekst fra samme periode året før	26
3.2. Endring i korttidsindikatorer i prosent fra samme periode året før	29
4.1. Befolkningen pr. 1.1 etter bostedsfylke. 1000 personer	37
4.2. Årlig endring i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet i Møre og Romsdal. Antall personer etter bostedsfylke	37
4.3. Sysselsetting etter næring og arbeidsstedsfylke. Endring i prosent fra året før.....	40

B Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Avsender:
Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Kongens gate 6, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-8803-6 (trykt)
ISBN 978-82-537-8804-3 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

ISBN 978-82-537-8803-6

9 788253 788036

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway